

L'expedició de Pere III el Cerimoniós a Sardènia
(1353-1355).

Un estat de la qüestió.

Autor: Otger Sabadell i Mercader

Tutor: Pere Ortí Gost

Universitat de Girona

Facultat de Lletres

TFG – Grau en Història

Curs 2022-2023

Girona, Juliol 2023

Índex

Abstracte	2
Introducció	2
I. Causes de la Revolta i Motivacions de la intervenció a Sardenya	9
1.1 Tipologia i causes de la rebel·lió	9
1.2 La intervenció personal de Pere III el Cerimoniós	12
II. Contingents enfrontats.....	15
2.1 La Corona d'Aragó.....	16
2.1.1 Composició de l'armada enviada a Sardenya	16
2.1.2 Un document excepcional, les Ordenances de Pere III	16
2.1.3 L'Armada	17
2.1.4 La Logística	19
2.1.5 La Noblesa.....	20
2.1.6 Patrons de nau i galera	22
2.1.7 La infanteria.....	23
2.1.8 Altres professionals i membres de l'armada.....	25
2.2 La República de Gènova.....	27
2.2.1 L'armada genovesa	27
2.3 El Jutjat d'Arborea.....	28
2.3.1 L'exèrcit del Jutjat d'Arborea.....	28
III. Finançament de la campanya	32
3.1 La fiscalitat baix-medieval a la Corona d'Aragó.....	33
3.2 La part del finançament del Principat de Catalunya	34
3.3 La part del finançament del regne d'Aragó.....	36
3.4 La part del finançament del regne de València.....	39
3.5 La part del finançament de Mallorca	41
3.6 Finançament eclesiàstic	42
IV. Conseqüències de la intervenció a l'illa	44
4.1 El parlament del 1355.....	44
4.2 Situació a l'illa després de la intervenció militar.....	46
Conclusions	48

Abstracte

El present treball té l'objectiu de fer un estat de la qüestió sobre la expedició de Pere III el Cerimoniós a Sardenya per tal de sufocar la revolta sarda capitanejada per Marià IV d'Arborea. S'ha volgut prioritzar, sobretot, el pla militar, però també es parlarà de les preparacions de l'expedició, els donatius fiscals per la campanya i també les causes i conseqüències que va tenir aquesta. S'ha volgut abraçar tots els protagonistes del conflicte, per mostrar un escenari el més complet possible, i així, mostrar tots els fronts treballats per la historiografia, tant sarda com catalana.

Introducció

El tema d'aquest treball em va arribar per mà d'en Pere Ortí, el meu professor tutor, que em va aconsellar treballar sobre l'expedició de Pere III a Sardenya. El cert és que jo li vaig demanar si podia fer un treball relacionat amb Itàlia, ja que hi tinc un lligam amb el país i la seva llengua, i hi he estat moltes vegades, cosa que m'ha permès d'aconseguir un nivell decent per tal de treballar amb la majoria de fonts sardes, atès que moltes són en italià. Un altre aspecte és que m'interessa molt la història militar, per tant també volia tocar un argument que hi tingués relació.

En un primer moment vaig pensar que hi hauria poc material referent al tema, però em vaig sorprendre en veure la quantitat d'estudis que, si bé encara en manquen molts més, sobrepassava el que jo m'havia imaginat.

El resultat és aquest estat de la qüestió. He intentat llegir i treballar moltes de les fonts, però me'n he adonat que una campanya té moltes cares. I més quan s'intenta, com en aquest treball de final de grau, abraçar tots els contingents i protagonistes que hi van haver.

La finalitat és fer un estat de la qüestió sobre l'expedició de Pere III a Sardenya, per tal d'avaluar què s'ha tractat i com s'ha fet, així com els aspectes i punts que no s'hi ha parat atenció o que se'n saben poques coses.

Per situar el lector es començarà amb un resum dels esdeveniments, per tal de posar en context el treball i així fer senzilla la seva lectura.

L'expedició a l'illa de Sardenya, entre els anys 1354 i 1355, fou una intervenció militar, encapçalada i dirigida pel mateix rei de la Corona Aragonesa, Pere III el Cerimoniós, que tenia com objectiu sufocar la revolta sarda, comandada pel jutge Marià IV D'Arborea, que rebé l'ajut de la República de Gènova. La campanya va mobilitzar tots els regnes de la Corona pel finançament i formació de l'armada que va marxar cap a l'illa amb el monarca. Aquest fet va significar una prolongació de la lluita pel control de les rutes marítimes, que s'estengué fins a finals del segle XIV. La pugna per la dominació de Sardenya fou molt complicada per a la Corona d'Aragó, i va comportar un desgast militar i financer que repercutiria en altres guerres, com la Guerra dels Dos Peres (1356-1375).

Sardenya fou conquerida als pisans per l'infant Alfons del casal de Barcelona, per ordre del seu pare Jaume II en la campanya del 1323-1324. Un cop conquerida l'illa, la situació no va ser pas estable, ja que la Corona catalano-aragonesa va haver de fer front a les aspiracions, tant de la República de Gènova, poderosa per la seva força naval, com de les famílies nobiliàries de l'illa, encapçalades pels Doria, d'origen genovès.

A banda de les confrontacions i hostilitats amb els nobles, la Corona catalano-aragonesa va haver de sufocar un seguit d'aixecaments per part dels estrats baixos de la societat sarda. A causa de les repetides repressions, abusos jurídics i expropiacions de terres, perpetrades pels catalans i aragonesos un cop conquerida l'illa, les diferents poblacions sardes van anar gestant una hostilitat vers la Corona Aragonesa, mentre que, per contra, creixia entre ells la simpatia pels Doria i D'Arborea.

Una d'aquestes revoltes va ser duta a terme pels sards de la zona de Sàcer, recolzats i dirigits per Brancaleone de Nurra, el seu fill Bernabé i el seu germà Vinciguerra de la família dels Doria. Aquests es van alçar contra els dominadors catalans (1325), formant grups i enfrontant-se a les tropes reialistes. La revolta va ser reprimida pels governadors Filippo de Saluzzo i Berenguer Carroz¹. Poc temps després, la ciutat de Bonaira es va revoltar contra els catalano-aragonesos, reunint un exèrcit de 800 homes a cavall i 1000 infants. La delegació catalana va capitular. Així i tot, hi hagué enfrontaments importants com la batalla de Lucocisterna (1324) amb la victòria catalano-aragonesa.

¹ Casula, Francesco C. (1994). *Alghero Arborensis*. Dins de *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX)*. Editore Giovanni Gallizzi. Sassari. Acte 30. pàg. 120.

Tanmateix els Doria no es van donar per vençuts i no van voler jurar vassallatge al Cerimoniós, fet que va provocar que el governador Guillem de Cervelló, el 1340, obrís un procés de fellonia, que tingué com a objectiu desposseir-los dels drets i expulsar-los de l'illa².

Aquest procés va desencadenar la reacció d'altres membres de la família Doria que van aixecar tropes i van formar una armada amb el suport explícit de Gènova. L'enfrontament entre els dos contingents va tenir lloc a Aidu de Turdu (1347), amb victòria dels Doria aquesta vegada. Cal dir, però, que la monarquia catalano-aragonesa s'havia d'enfrontar en el mateix moment en terres peninsulars a les protestes de les Unions aragoneses i valencianes en el marc de la Guerra de la Unió (1347-1348), així doncs, l'armada catalana no es va poder preparar com calia.

La victòria dels Doria va fer esperonar la rebel·lió, ocupant la ciutat de Sàcer. Però el 1350, un exèrcit comandat per Rimbau de Corbera va recuperar la ciutat, obligant als Doria a parlamentar amb el bàndol monàrquic. Aparentment, la submissió dels sards i l'obligació a pagar un tribut al rei juntament amb la relativa quietud a l'illa podien fer veure que el conflicte s'havia tancat a favor de Pere III, però el cert és que Gènova s'havia destapat com un rival obert de la Corona catalano-aragonesa, i havia posat de manifest la poca cooperació del Jutjat d'Arborea envers la Corona, atès que havia deixat rutes lliures dins dels seus territoris perquè els rebels s'avitallessin³.

Per tal de pal·liar el problema que suposava tenir com a enemic una potència marítima com la República de Gènova, Pere III va buscar com a aliat la República de Venècia. L'aliança es va formalitzar el 1351, i el 1352 l'esquadra catalano-veneciana s'enfrontava contra la República de Gènova a la batalla del Bòsfor.

La coalició catalano-veneciana no va saber coordinar-se bé, i sumat al mal temps, la victòria va ser genovesa. Les pèrdues en homes i material van ser molt elevades a tots dos bàndols⁴.

² Casula, Francesco C. (1985). *La Sardenya catalano-aragonesa: perfil històric*. Col·lecció Episodis d'Història. Rafael Dalmau Editor. Barcelona. pàg. 50.

³ Lafuente, M. (2011). *Guerra en ultramar. La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*. Institut Fernando el Catòlic. pàg. 39.

⁴ Marcos Herrero, E. (2007). *Els catalans i l'imperi bizantí*. Dins de: Ferrer i Mallol, M. T. *Els catalans a la mediterrània oriental a l'edat mitjana*. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica. pàg. 63.

Arran de la derrota catalano-aragonesa, els últims dels Doria que encara recolzaven la Corona, van alçar-se contra Pere III i van cedir la meitat de l'illa als genovesos convertint-se, doncs, en enemics del rei. Davant l'acció dels Doria, el Cerimoniós va aixecar una armada, el 1353, encapçalada per Bernat de Cabrera que marxà cap a Sardenya. Al contingent català se li va afegir l'armada veneciana, aliats de la Corona i junts van fer front a la flota genovesa a la batalla naval de l'Alguer, el mateix any.

Després de dos dies de lluita la ciutat sarda capitula davant les forces reialistes. La República de Gènova clama l'ajut del bisbe de Milà per tal de refer-se del cop.

Un altre poder confrontat amb la Corona era la família del Jutjat d'Arborea, que si bé durant el mandat de Pere III d'Arborea havia mantingut una relació formal amb el casal reial, el torn de Marià IV d'Arborea va distanciar-se del vassallatge cap a Pere el Cerimoniós, i va apropar-se a la República de Gènova. La tensió entre el Jutjat d'Arborea i el casal de Barcelona va esclatar definitivament el 1353, quan el jutge va declarar la guerra obertament al Cerimoniós. Cal dir que, anteriorment, durant l'encontre entre els Doria i el Cerimoniós, Marià IV d'Arborea es va mantenir al marge.

La victòria de la batalla naval de l'Alguer no va significar pas l'apaivagament del conflicte sard. El jutge d'Arborea, Marià IV va negar-se a pagar el cens feudal al rei a causa d'uns presumptes excessos d'aquest. Marià IV acusava Pere III el Cerimoniós haver-se quedat per si mateix la vila d'Orosei i els castells d'Ardara i Capula, que segons el jutge, ell havia adquirit de la mà de Damiano Doria.

Trencada tota relació amb Pere III, Marià IV va mirar cap a Gènova, establint-hi una aliança militar. Els catalano-aragonesos, per la seva banda, van obrir un procés de fellonia contra Marià IV, i es van convocar Corts a tots els regnes de la Corona per tal de finançar i preparar una armada de la que el mateix monarca en formaria part.

Les hostilitats les va començar Marià IV envaint el Cagliarintano, i enfrontant-se als capitans reials que defensaven la zona. La guarnició es rendí després d'uns dies de lluita i la violència cap als catalans va ser especialment cruenta⁵. Els combats es van escampar per la zona durant tot l'any 1353 amb gran encert per les tropes judicials que van

⁵ Casula, F.C. (1990). *La Sardegna aragonesa*. Volum 1. La Corona d'Aragona Sassari. Volume 6 della Storia della Sardegna antica e moderna. Chiarella Editore, Cagliari. pàg. 234.

aconseguir doblegar algunes de les viles reials importants com l'Alguer. El governador Bernat de Cabrera va traslladar-se a la península per tal de demanar ajuda al rei.

Quan Bernat de Cabrera va deixar l'illa, gairebé totes les ciutats i places importants sardes eren en possessió dels Doria o d'Arborea i tan sols Castell de Càller i Sàcer, aquesta última assetjada, eren en mans catalanes.

Davant d'una situació de tal complexitat, l'armada que havia de moure's cap a Sardenya havia de ser d'una magnitud important. Per tal d'assolir els nombres i la qualitat de les tropes desitjades, el Cerimoniós va cridar a parlament tots els regnes que conformaven la Corona d'Aragó.

Amb el mateix rei com a cap de l'expedició, l'estiu del 1354, les tropes catalano-aragoneses van plantar-se davant les costes de Sardenya. Pere III va posar-se com a objectiu primari i principal recuperar la ciutat de l'Alguer, defensada per tropes judicials i genoveses. Les condicions del setge van ser dures pels assetjants, havent de demanar un nou donatiu per tal de mantenir les tropes. Al final, la guarnició sarda de l'Alguer va capitular, amb unes condicions concedides per Pere III a Marià IV d'Arborea, de les que podem destacar: el control per part de Marià IV del disputat castell d'Orosei, possessió de viles tant illenques com del principat i el poder d'intervenir en el nomenament del nou governador de Sardenya. Pels Doria i altres aliats dels d'Arborea també hi va haver concessions, però totes de caràcter menor, com per exemple control de posicions importants dins de l'illa. Els catalans van ocupar l'Alguer i Pere III va deixar una guarnició capitanejada per 21 nobles obligats a residir a l'illa i encarregats de vetllar per l'ordre reial. Així doncs, el Jutjat d'Arborea va haver de rendir vassallatge al rei i acatar l'obligació de pagar un tribut a la Corona.

Però les concessions i els pactes obtinguts al finalitzar la campanya de Sardenya no van significar la fi de les hostilitats pel control de l'illa ni tampoc la fi de les rebel·lions i desacataments del Jutjat d'Arborea. De fet, els problemes es van fer ben palesos poc després que el rei tornés al Principat, amb les tensions i dificultats per cedir i ocupar certes places fortes. Les oposicions eren de tal magnitud que l'any següent, el 1356, el monarca va intentar organitzar una altra armada similar per actuar sobre l'illa, però en escalar les tensions amb Castella, la dita armada no va arribar a mobilitzar-se mai.

Durant tot el segle XIV, els dominis extrapeninsulars, i sobretot Sardenya, seran una despesa de recursos militars i financers per a la Corona d'Aragó. A principis del segle XV,

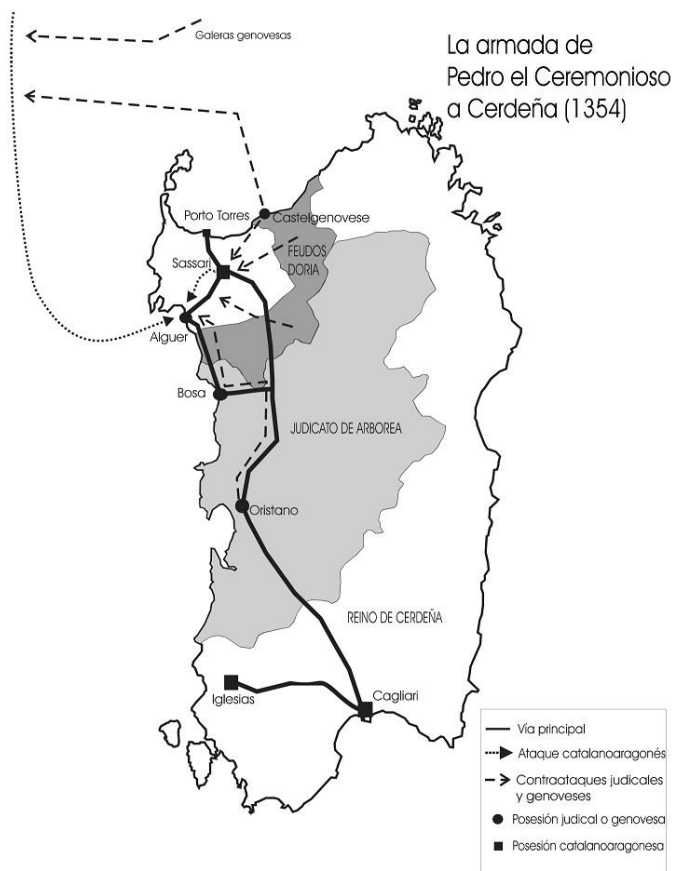
arran de la batalla de Sanluri (1409), la Corona d'Aragó posarà fi a l'existència del jutjat d'Arborea com a entitat política.

Els estudis dels esdeveniments han quedat només a la superfície i exceptuant-ne algun treball concret⁶, la majoria només relaten els fets sense aprofundir-hi. Això significaria que, en el cas de les batalles, no s'han fet estudis sobre la distribució de tropes, les fases o el recompte de baixes. No tenim cap estudi de caire arqueològic del setge de l'Alguer, ni de la batalla que du el nom de la mateixa localitat.

Per contra, i com ja veurem més endavant, sí que s'ha estudiat i debatut les causes i conseqüències de la dita intervenció, així com múltiples elements de la composició de l'expedició militar que va acompanyar el rei Pere III. Tot i no ser un episodi desconegut, les mancances d'informació d'aquest són encara substancials. Així i tot, les recerques continuen actives, i en les últimes dues dècades s'ha avançat molt sobre el tema.

A continuació es prosseguirà a fer un anàlisi d'allò principal que s'ha estudiat sobre la intervenció. Començarem amb les causes que van desencadenar el conflicte i les diferents interpretacions que hi ha dins de la historiografia. Volent ser un treball enfocat sobretot en el camp de la història militar es parlarà dels exèrcits enfrontats. Com a qualsevol expedició militar, el finançament és important, i per tant també s'ha tingut en compte el que s'ha dit sobre el tema. Per últim es tractarà allò que se sap de les conseqüències de l'expedició a l'illa.

⁶ Meloni, G. (1976). *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*. Vol.2. Storia Medievale e Moderna, Università di Cagliari. CEDAM Editore.

. 7

⁷ Mapa de la expedició i distribució de les zones polítiques de Sardenya. Orsi Lázaro, M. (2008). *Estrategia, Operaciones, y Logística en un conflicto Mediterráneo. La revuleta del juez de Arborea y la "armada e viatge" de Perdo el Cerimonioso a Cerdeña (1353-1354)*. Anuario de Estudios Medievales (AEM). 38/2. pàg. 968.

I. Causas de la Revolta i Motivacions de la intervenció a Sardenya

L'anàlisi dels orígens de la revolta, així com les particularitats d'aquesta, és un dels temes on més hi ha treballat la historiografia, tant sarda com catalana. En aquest primer capítol es mirarà allò que s'ha estudiat, començant per quin tipus de revolta s'origina a Sardenya i les seves possibles causes. S'ha volgut també fer menció als estudis de la figura del rei Pere III, ja que es considera inseparable de la intervenció militar del 1354.

1.1 Tipologia i causes de la rebel·lió

Quins motius van fer decantar un personatge, que com Marià IV, que s'havia mostrat sempre neutral en les disputes entre els Doria i el Cerimoniós, però que a la vegada havia manifestat sempre un tracte cordial amb el monarca, a la rebel·lió? Algunes de les seves accions semblaven ja anunciar la sublevació, com per exemple deixar lliures les rutes per avituallar les tropes dels Doria que passaven per les seves terres. Els perquès que van impulsar el jutge a actuar així són complexos i en trobem més d'un⁸.

El debat per determinar el tipus de rebel·lió passa per establir si va ser de caire feudal o bé una guerra entre estats sobirans. I per resoldre-ho, molts historiadors posen el focus del problema en el vassallatge dels D'Arborea i la infeudació que els mantenia lligats a la Corona d'Aragó⁹.

El document que atorgava les terres que posseïa el Jutjat d'Arborea va ser signat per Ugó II el 1323, on es reconeixia com a vassall del sobirà de la Corona d'Aragó, i per aquesta raó rebia un feu a canvi de la seva fidelitat.

Aquesta font ha estat objecte de diverses interpretacions. Francesco Loddo Canepa ha apuntat que el títol de jutge perdia tot poder sobirà en el moment en que es firmava la infeudació¹⁰. Per tant, les relacions entre el jutge Marià IV i el rei estaven basades en una mala percepció de les obligacions i poders que tenia el primer. Pel monarca, el títol, i així doncs, la sobirania de jutge eren merament cerimonials i sense significat polític, essent el

⁸ Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *La guerra d'Arborea. Natura e cause del conflitto*. Dins del capítol *La guerra d'Arborea allà fine del XIV secolo*. Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I^o Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997), a cura di Giampaolo Mele, Oristano. pàg. 551.

⁹ Ibídem, pàg. 541.

¹⁰ Loddo Canepa, F. (1962). *Alcuni nuovi documenti del secolo XIV sulla Sardegna aragonese*. Atti del VI congresso internazionali di studi sardi. Part 1. pàg. 266.

jutge un noble més. En canvi per aquest, el títol continuava tenint tota la vigència de sobirania, i era el contracte de vassallatge i d' infeudació el que resultava simbòlic, atorgant-li el reconeixement de part del rei d'unes terres que ja eren seves pel fet de ser jutge.

Francesco C. Casula¹¹ ha fet una altra interpretació del document en qüestió. La infeudació que va acceptar el Jutge no era realment una infeudació, atès que no es tractava d'una terra que el rei hagués conquerit per la força de les armes, o bé per processos diplomàtics. Sinó que és tractava d'un reconeixement “*d'un bene in godimento*”, o sigui era una infeudació diferent de les que es pactaven a les terres peninsulars. La figura del jutge no perdia autoritat ni sobirania i la guerra esdevenia un conflicte entre estats medievals sobirans.

Maria Teresa Ferrer i Mallol¹² analitza també la qüestió comparant-la amb el que contemporàniament passava al Principat amb els feus i els contractes de vassallatge. Argumenta que en el territori català s'hi troba una forma d' infeudació anomenada “feu honrat sense serveis”, pel nom s'entén que és un feu que s'atorga sense pretendre serveis a canvi, donacions fetes de *franc alou*. Aquesta modalitat catalana s'assembla al que s'estableix a Sardenya, l'única diferència és que el model català no es demana un cens, i en el cas del jutjat sí. Aquest cens era perquè la Corona d'Aragó pagués al seu torn, el cens acordat amb el papat per la possessió de Sardenya i Còrcega. Ferrer destaca un dels punts del document on s'especifica l'obligació del jutge de ser un vassall fidel i lleial. Analitzant els noms estipulats en el document, Ferrer i Mallol diu que el sobirà rep el nom de “*dominus naturalis*” i el Jutge el de “*solidus*”, és a dir la categoria de vassall del que s'espera més implicació en les empreses del monarca. Així doncs, segons aquesta interpretació, el jutge és equiparat a un súbdit.

Casula per tal de rebatre aquesta afirmació, diu que la posició dels d' Arborea no va ser mai la d'un súbdit, però sí la d'un vassall. Ugó II no va convocar els seus exèrcits contra els pisans, ni tampoc va aixecar host pròpia, sinó que va fer la guerra emparant mercenaris italians i sards.

¹¹ Casula, F. C. (1993). *I trattati diplomatici sardo-aragonesi del 1323-26*. Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo e Età moderna. pàg. 152-154.

¹² Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *La guerra d' Arborea. Natura e cause del conflitto*. Dins del capítol *La guerra d' Arborea allà fine del XIV secolo*. Giudicato d' Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I^o Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997), a cura di Giampaolo Mele, Oristano. pàg. 544.

Ferrer i Mallol, doncs, conclou que la infeudació fou en tota regla, amb poques obligacions per part del jutge, però amb minva de sobirania. Si bé en un principi el jutge va ser un vassall molt especial, amb molta més llibertat d'actuació com a retribució a l'ajut durant la conquesta, amb el temps aquesta distinció es va dilatant, com per exemple el 1353, Bernat de Cabrera s'adreça a Marià IV com un simple vassall¹³.

Una altre qüestió és la introducció del feudalisme a l'illa com una possible causant de la rebel·lió. La implantació del sistema feudal va ser considerant tradicionalment una conseqüència directe de la conquesta catalano-aragonesa del 1326, però tot i així A. Solmi¹⁴ ha demostrat que hi havia ja elements feudals dins de la societat sarda. Aquest model feudal, però, hi mancava una elit feudal dirigent provinent de la corona d'Aragó com apunta Marco Tangheroni¹⁵, cosa que va fer que molts espais de poder quedessin ocupats per procuradors reials. Aquests eren menys flexibles que no pas els senyors feudals a l'hora de reclamar i imposar tributs, ja que ells havien acceptat el feu per un preu fixe i un temps limitat.

Aquesta absència de senyors feudals també tingué efectes molt perjudicials en l'àmbit militar pel fet de no tenir un comandament fix i clar. Això va significar que moltes places fortes fossin preses amb facilitat o bé s'unissin a Marià IV durant la guerra¹⁶. Només els castells de Sàsser i Càller van restar en mans catalanes.

Segons, Ferrer i Mallol, aquest fracàs administratiu recau en una excés de confiança de la Corona d'Aragó i en no pensar que els sards podrien suposar un problema, atès que al ser de religió cristiana, no hi caldrien tants esforços de control com a València o Mallorca.

Així doncs, les causes a les que podem reduir la rebel·lió serien: la infructuosa administració per part de la Corona de l'illa, la mà de ferro dels procuradors amb els censos i pagaments, i per últim, la qüestió de la sobirania del jutge, que es contraposava amb la visió de simple vassall de Pere III¹⁷. A aquestes hi podríem afegir la mala relació

¹³ Ibídem, pàg 545.

¹⁴ Tangheroni, M. (1973). *Il feudalesimo in Sardegna in età aragonese*. Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Serie III, vol 3. pàg. 866.

¹⁵ Ibídem, pàg. 886

¹⁶ Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *La guerra d'Arborea. Natura e cause del conflitto*. Dins del capítol *La guerra d'Arborea allà fine del XIV secolo*. Cita a Conde y Delgado de Molina, R. *La Sardegna Aragonesa*. pàg. 551.

¹⁷ És molt remarcat per diversos historiadors la visió de si mateix que tenia Marià IV, al no considerar-se un vassall comú, sinó un molt més proper al monarca en estatus social. Veure Gallinari, L. (2004). *Un tentativo di lettura foucaultiana della storia giudiciale*. XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona

entre Bernat de Cabrera i Marià IV, per la falta de tacte del primer vers el segon. Ferrer i Mallol també teoritza que la possibilitat de convertir-se en rei de Sardenya va empènyer Marià IV a la guerra. Aprofitant la debilitat per les guerres i rebel·lions que havia de fer front la Corona d'Aragó, s'hauria sol·levat amb aquest propòsit. Tot i així, aquesta tesi és errònia per altres historiadors¹⁸, que diuen que Geronimo de Zurita, cronista aragonès que recull el conflicte el segle XVI, i autor d'aquesta afirmació, l'hauria fet sense fonaments. Recolzen aquesta idea amb l'actuació de Marià IV el 1355, que hauria pogut llançar un atac mentre es desenvolupava el setge de l'Alguer per part dels catalano-aragonesos, i com que aquest no es dugué a terme es creu que no hi havia l'ambició.

1.2 La intervenció personal de Pere III el Cerimoniós

Un dels aspectes que els historiadors han destacat de la intervenció militar del 1354-1355 va ser la presència del mateix rei del casal de Barcelona com a dirigent de la campanya. Aquest fet ha estat determinant per entendre la importància que tenia per la Corona d'Aragó i pel monarca, el control de l'illa de Sardenya. La font principal que narra els fets és la *Crònica de Pere III*, i evidentment els fets són relatats amb una marcada posició procatalana, però també coneixem els fets gràcies a la *Crònica d'Indices rerum ab Aragoniae regibus gestarum*, de Jerónimo de Zurita, historiador i cronista del segle XVI, que fa un recull de les gestes i fets militars del casal de Barcelona.

De l'estudi de la persona del rei Pere III el Cerimoniós s'ha pogut extreure informació sobre com va sentir la rebel·lió de Marià IV i com va percebre la campanya. Per Soldevila és vist com un rei que “*moltes de les lluites del seu regnat podrien haver estat evitades: lluny d'evitar-les ell les suscita i enverina*”¹⁹.

La importància de l'empresa queda ben palesa amb la participació del mateix rei, però també amb la incorporació de la reina i l'establiment de la cort a Sardenya²⁰. Amb aquesta

d'Aragó. La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004. pàg. 1963.

¹⁸ Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *La guerra d'Arborea. Natura e cause del conflitto*. Dins del capítol *La guerra d'Arborea allà fine del XIV secolo*. Cita a Conde y Delgado de Molina, R. *La Sardegna Aragonese*. pàg. 552.

¹⁹ Soldevila, Ferran. (2014). *Les quatre grans Cròniques, IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós*. Revisió filològica de Jordi Bruguera, revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. pàg. 449.

²⁰ Bertràn Roige, P. (1998). *La nobleza catalana y la guerra de Cerdeña. La expedición de 1354*. Hidalguía; la revista de genealogia, nobleza y armas. pàg. 736.

acció, el Cerimoniós vol posar de manifest fins a quin punt el casal de Barcelona està bolcat en la conservació de l'illa.

Jocelyn N. Hillgarth ha estudiat la Crònica de Pere III (1993), com el monarca rep la rebel·lió de Marià IV i com interpreta la situació. A la Crònica, Pere III atribueix la rebel·lió al diable, i la rep amb decepció, ja que considerava a Marià IV un noble proper a la causa del casal de Barcelona, pel temps que va passar a Catalunya i els feus que hi posseïa. En el moment de formar l'expedició, Pere III creia, i així ho plasma a la Crònica, que la rebel·lió es devia a un moviment fet amb pressa, sense reflexió i moguda per la por²¹.

Al contrari, Bernat II de Cabrera, segons la Crònica, d'entrada és assimilat a la inspiració divina i a valors cristians positius, possiblement per la victòria contra els genovesos el 1353, tanmateix el rei també el culpa indirectament quan, mogut pel diable, hauria fet exigències desproporcionades als sards i això hauria estat motiu per a la rebel·lió de Marià IV²². També Pere III recorda els cavallers caiguts en combat o que van haver de tornar a causa de la malària.

La Crònica passa també per alt les males circumstàncies amb què es trobava l'exèrcit catalano-aragonès durant el setge de l'Alguer, i que per això el Cerimoniós ha de signar un pacte poc avantatjós per ell. També es dissimulen la poca efectivitat que va tenir l'expedició. Segons J.N. Hillgarth, el capítol V on es relata aquesta és el menys versemblant, atès que es pot percebre la poca concordança amb la realitat²³.

La informació que ofereix la Crònica de Pere III, tampoc resulta fiable pel que fa a les dates. Ha estat qualificada d'inexacte per A. Giménez Soler²⁴, fent una comparació amb estudis d'historiadors sards i italians, així com amb la crònica de Zurita, ha vist que les dates de la Crònica no concorden amb les que ofereixen documents reials de la cancelleria.

²¹ Hillgarth, J.N. (1992). *La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica*. Llengua i literatura. Núm. 5. pàg. 71.

²² Orsi, M. (2015). *Palabras de paz, planes de guerra. La diplomàcia del juez de Arborea y la revuelta contra Pedro el Cerimonioso (1353)*. eHumnaista/IVITRA 7. pàg. 95.

²³ Hillgarth, J.N. (1992). *La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica*. Llengua i literatura. Núm. 5. pàg. 149.

²⁴ Giménez Soler, Andrés. (1910). *El viaje de Pedro IV a Cerdeña en 1354*. Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Vol. 5, Núm. 34, pàg. 88-89.

A causa de la dubtosa informació que proporciona la Crònica, els historiadors han hagut de cercar a la correspondència personal del rei o la dels seus nobles més propers, així com altra documentació de la casa reial.

També és interessant la lectura que en fan els historiadors moderns del conflicte i les seves causes i aspiracions. Per a alguns, la rebel·lió de Marià IV seria una lluita d'alliberament de l'invasor català, sobretot per causa de la introducció del vassallatge a l'illa, idea que no comparteixen tots els historiadors. Un altre argument per defensar la "guerra nacionalista" (expressió que fa servir M. Orsi (2015)²⁵) és la presa de consciència del Jutjat com a entitat política, allò que G. Meloni (1994) ha designat com *statualità arborense*, que hauria volgut dirigir ell mateix les relacions rei-regne, en lloc de ser tractats com una zona de categoria inferior. Assumit això, la guerra no només buscava una consolidació del poder del jutge, sinó també l'expulsió de qualsevol presència catalana de l'illa²⁶. Aquestes teories, podríem dir d'un cert toc "nacionalista", parlarien de la rebel·lió del 1354 com l'inici de les aspiracions d'autodeterminació sarda, que acabaria fatalment amb la batalla de Sanluri (1409) com una desfeta de les aspiracions independentistes sardes. Així i tot, aquestes visions no són compartides per la majoria dels historiadors.

Per concloure amb l'apartat, segurament els motius que van empènyer Marià IV a rebel·lar-se contra la Corona aragonesa són un dels arguments més discutits i més treballats de la guerra i intervenció del 1354-1355. Tot i que no s'ha aconseguit arribar a un acord pel que fa a la totalitat del debat sí que s'han acceptat diverses conclusions com el tema de la introducció del feudalisme a l'illa de Sardenya. Semblaria que la contraposició entre un vassall que aspira a ser equiparat al senyor i la voluntat conqueridora dels catalans en van ser el motiu principal.

²⁵ *Ibidem*. pàg. 95.

²⁶ Meloni. G. (1944). *Alghero tra Genova, Arborea, Milano, Catalogna: nuovi documenti*. Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo): Acte, 30 octubre-2 novembre 1985, Alguer, Italia. Sassari, Gallizzi. pàg. 63.

II. Contingents enfrontats

Sens dubte, un dels temes més tractats, sobretot per la historiografia peninsular, és la formació i composició de l'armada que Pere el Cerimoniós va sol·licitar per l'expedició del 1354. És una de les qüestions que ha tingut un estudi de més llarga durada, trobant el primer interès a finals del segle XVIII fins a estudis més recents²⁷.

Des del punt de vista militar s'ha tractat l'estudi de les naus utilitzades, armament, comandaments, etcètera. Però també hi ha hagut estudis de caràcter social, que avaluen les motivacions, voluntàries o no, dels integrants de l'armada, la funció i estratègia social i les retribucions que rebien pel seu servei. No parlem només de soldats i tropes, sinó també de logística i personal no combatent, però fonamental per una operació militar, i més de les magnituds de l'empresa del 1354.

Tot i tractar-se d'una campanya militar que implicà tots els diferents regnes, la majoria dels estudis realitzats provenen quasi exclusivament d'investigadors de la península Ibèrica. Així i tot, els estudis no compten amb una representativitat total dels diferents territoris. En els articles que tracten la participació en l'expedició, hi trobem una notòria profunditat d'investigacions dels efectius i personal provinent dels antics regnes d'Aragó i del Principat, però nuls en estudis referents al Regne de Mallorca o al Regne de València.

Per altra banda, l'estudi de l'exèrcit del Judicat d'Arborea i l'estudi de l'armada genovesa no estan gaire investigats i comptem amb pocs treballs que expliquin la seva composició i desenvolupament durant la campanya. La majoria de les fonts documentals conservades pertanyen a la Corona d'Aragó, per tant hi ha molta informació pel que fa a l'armada i l'expedició del Cerimoniós, i no pas tanta sobre les forces de Marià IV. En els últims anys han aparegut treballs²⁸, que si bé admeten que els falta informació i fonts, intenten emplenar aquest buit de la historiografia.

²⁷ Estudis com els de Orsi, M. o Lafuente, M. són ja dels anys 2000, essent el més recent d'aquests, fins ara, publicat el 2022.

²⁸ Treballs com els de Lucciano Gallianri (2003) o Andrea Garau (2003) mostren un interès des de l'òptica sarda vers la composició de les tropes judicials.

2.1 La Corona d'Aragó

2.1.1 Composició de l'armada enviada a Sardenya

En aquest apartat es tractarà el que se sap sobre l'armada, així com els estudis fets dels diferents grups que hi participaren. S'han ordenat els apartats segons els contrincants i, en el cas catalano-aragonès, la temàtica.

2.1.2 Un document excepcional, les Ordenances de Pere III

El principal document que ens ha arribat de l'expedició són les *Ordenanzas Navales, formades por el Capitán General de la mar Bernardo de Cabrera en MCCCLIV, aprobadas y confirmadas por el Rey D. Pedro IV para el servicio y disciplina de sus armas*²⁹.

Aquesta font és excepcional perquè és una de les poques ordenances marítimes medievals que s'han conservat fins als nostres dies, i per tant serveix com a punt de referència per treballar sobre l'armada catalanoaragonesa.

Antoni Capmany, militar del segle XVIII, va ser el primer a traduir al castellà modern les ordenances. De la traducció de Capmany ens interessen els primers dos capítols. El primer, on fa una traducció i estudi de les ordenances marítimes que Pere III esmena i jura, i en el segon fa el mateix dels sous i pagament que havien de rebre teòricament els integrants de les galeres.

Per ordenances entenem les regles i ordres que els patrons i capitans de nau havien de respectar, tant en combat com en moments de calma. Capmany complementa el seu estudi amb un apartat d'annex on trobem un llistat d'armament utilitzat per les galeres catalano-aragoneses durant el segle XIV.

El treball de Capmany és compon d'un petit estudi i la transcripció de les ordenances. Permet una bona comprensió de l'estructura i estil de direcció que imperava en una armada baix medieval per aquells que no estan avesats a treballar amb fonts originals medievals.

²⁹ Traducció de Capmany, Antoni. (1787). *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón: aprobadas por el rey D. Pedro IV año de MCCCLIV*. Biblioteca de Catalunya.

2.1.3 L'Armada

Per tal de fer front a la rebel·lió de Marià IV, Pere III va mobilitzar un imponent estol de naus amb l'objectiu de dirigir-se a Sardenya i aixafar els sollevats. Va ser un dispositiu naval enorme, dels més grans formats pels monarques del casal d'Aragó, però tot i així va resultar poc competent, a causa de les dificultats logístiques i els assalts de l'armada genovesa al llarg de tot el setge de l'Alguer. L'armada va consumir la majoria dels donatius econòmics per l'expedició, entre vaixells de combat i de transport.

El nombre de naus és citat pel rei Pere III a la seva crònica entre unes quatre-cents i quatre-cents deu naus, sumant transports i galeres³⁰. Va ser construïda entre els ports de Barcelona, Cotlliure, València i Mallorca, essent la repartició la següent: 23 naus entre galeres i uixers a Barcelona, 3 galeres a Cotlliure, i 20 galeres a València. La quantitat d'embarcacions que componien l'estol militar reial, segons Zurita era d'entre uns 90 i 100 vaixells³¹. Però estudis moderns han donat per plausible la xifra d'unes 45 naus principals, associades al poder reial, compostes per galers i uixers, a les que cal adjuntar un nombre, desconegut però segurament proper, de 20 naus auxiliars³². La falta d'embarcacions va fer, però, que fos necessari requisar-ne de particulars, per força si calia, per poder dur a terme els objectius establerts. Aquestes naus van ser dirigides a Mallorca on se'ls assignaven les tasques, majoritàriament de transport.

La diferència entre les galeres i els uixers, o "galera oberta de popa", és fonamentalment la velocitat i el marge de maniobra, essent la proporció de 50% per cada tipus, així i tot, la poca concordança amb els noms, dificulta l'estudi atès que no sempre s'anomena un model de vaixell de la mateixa manera, i sovint els noms es bescanvien³³. Les galeres eren més aptes pel combat gràcies al ser les més mòbils, en canvi, els uixers que deposaven de menys remos eren menys ràpids, però permetien dur més càrrega, sobretot de dards i objectes que es llançaven contra les naus enemigues, així com més homes per assaltar les galeres enemigues. S'han fet estudis de les estratègies de combat emparades

³⁰ Soldevila, F. (2014). *Les Quatre Grans Cròniques. IV volum. Crònica de Pere III el Cerimoniós*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

³¹ Morro Veny, G. (2014). *La construcció naval a la Drassana Reial de Barcelona en vespres de la campanya de 1354*. Barcelona: Quaderns d'Història, Núm. 21. Pàg.114.

³² Orsi Lázaro, Mario. (2009). *Dispositiu naval en una armada del rei d'Aragó. L'exemple de l'estol enviat a Sardenya el 1354*. Singladures. Núm. 29. Pàg. 19.

³³ Morro Veny, G. (2014). *La construcció naval a la Drassana Reial de Barcelona en vespres de la campanya de 1354*. Citant Pere III l'armament de «XII galees, co és, VI uixers e VI galees sòtils». pàg. 115.

en el segle XIV, que molt probablement van ser utilitzades a la batalla del Bòsfor el 1352 i a la de Port del Comte el 1353³⁴, com ara colpir els flancs de les galeres enemigues per després prendre-les per assalt. Les galeres, en les seves diverses variants, també han estat estudiades en profunditat per diferents treballs³⁵.

Les naus de transport estaven encarregades de fer la tasca de carregar l'avituallament i mantenir la logística durant la campanya, i per això el seu valor estratègic era fonamental. Podien dur molts tipus de càrrega, des de cavalls, que era limitat a 20 per nau, fins a l'armament pesat pel setge, i evidentment, aliments i aigua per a les tropes.

Aquestes embarcacions eren distribuïdes segons els tipus. Les més nombroses eren les naus i coques³⁶, tot i que el nom "nau" és més general. Eren embarcacions de gran arqueig i amb una gran capacitat de desplaçament. Trobem documentació també de pàmfiles napolitans, naus castellanques i tarides, amb una capacitat de càrrega més grossa que les galeres, que solien ser naus privades, i noliejades per a l'expedició. Dins dels vaixells de transport també s'hi inclouen alguns uixers, que si bé eren naus de combat, podien fer el doble paper de transport també.

Per últim, hi havia incorporades un gran nombre de barques, llenys, llaguts i altres vaixells més petits. Eren naus polivalents, que feien sovint tasques de missatger, transport de personal important, podien transportar material també, però en ser petites i lleugeres, el seu valor era la velocitat³⁷. A l'armada del 1354 aquestes embarcacions eren noliejades, però el Cerimoniós va manar armar-ne de pròpies, així en cas de necessitat no calia dependre de les altres³⁸.

L'estudi de les armades catalano-aragoneses té encara buits, referents al funcionament en particular d'aquesta, així i tot, no és una mancança particular. La guerra naval pateix des de fa temps de pocs estudis, atès que la historiografia sempre ha prioritzat l'estudi del

³⁴ Orsi Lázaro, Mario. (2009). Veure també com cita Orsi: Olesa Muñoz, F, F. (1971). *La galera en la navegación y el combate*. Junta Ejecutiva del IV Centenario de la Batalla de Lepanto.

³⁵ Fondevila Silva, P, L. (2018). *Tercera etapa. Ampliación de la popa y de los aparejos (s. XIV-primera mitad s. XVI)*. Dins de Evolución y análisis de las galeras de los reinos peninsulares (Siglos XII-XVIII). Construcción, dotación, armamento, aparejos y táctica. Tesis Doctroal. Múrcia: Universidad de Murcia

³⁶ Orsi Lázaro, Mario. (2009). *Dispositiu naval en una armada del rei d'Aragó. L'exemple de l'estol enviat a Sardenya el 1354*. Singladures, Núm. 29. pàg. 21.

³⁷ *Ibidem*. pàg. 22.

³⁸ *Ibidem*, pàg. 22.

canvi de fronteres a espais terrestres, així doncs, l'estudi dels exèrcits de terra. Afortunadament, recentment estan sortint nous estudis³⁹.

2.1.4 La Logística

Per tal de dur a terme una campanya de tals dimensions, l'armada dirigida per Bernat de Cabrera va haver de desplegar unes vies logístiques i d'avituallament per mantenir la campanya en actiu, i en especial, el setge sobre la ciutat de l'Alguer.

La més bàsica de les qüestions a l'hora de preparar un setge, així com el manteniment de l'exèrcit, era l'alimentació. Menjar i aigua són fonamentals per un exèrcit en campanya. Pel que fa al menjar es va optar pel bescuit, en lloc del pa de cereals que era molt més comú, ja que es feia malbé més tard⁴⁰. Aquestes provisions eren acompanyades de racions d'altres aliments rics en proteïnes i greixos, majoritàriament carn, i provenien en la majoria dels casos de la mateixa Sardenya. Depenent del grau social del soldat, aquest rebria més quantitat, i qualitat, de carn, per tant, l'estrat social designava la tipologia de l'alimentació que cada individu tenia a disposició.

Com és comú en temps de guerra, els preus de certes vitualles van anar en augment a causa de l'alta demanda i la baixa disponibilitat. Pere III va intentar, en va, de prohibir aquests augments de preus i revenda, per la vulnerabilitat a què exposava els soldats a les malalties⁴¹.

L'aprovisionament d'aigua (i vi) era elemental per l'exèrcit i sobretot si es pretenia mantenir un setge, ja que si aquesta era contaminada per l'enemic o se'n perdia el control, la campanya estava sentenciada. Aquest aspecte ha estat poc tractat per la poca importància que ha tingut sempre pels estudis d'història militar. En el cas del vi es té informació, sabent pels albarans que se'n va fer portar dels regnes peninsulars. El vi ha estat àmpliament utilitzat en els exèrcits, com a suplent a l'aigua, per la seva capacitat de conservació i també per l'escalfor que produeix, en campanyes amb baixes temperatures per escalfar la tropa, i no menys important, la valentia que atorga abans dels combats.

³⁹ Musarra, A. (2017). *La marina da guerra genovese nel tardo medioevo. In cerca d'un modello*. Revista Universitaria de Historia Militar, Vol. 6, Núm. 11. pàg. 79.

⁴⁰ Orsi, M. (2008). *Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del juez de Arborea y la "Armada e Viatge" de Pedro el Cerimonioso a Cerdeña (1353-1354)*. Anuario de Estudios Medievales, Núm. 38, pàg. 954.

⁴¹ *Ibíd*em, (2008). pàg. 955.

A més a més de l'alimentació dels soldats, comptava també l'alimentació dels cavalls i animals de càrrega. Per les condicions climàtiques va ser necessari la importació de farratge ja que a l'estiu mediterrani les bèsties no podien pasturar⁴².

2.1.5 La Noblesa

Els nobles sempre s'han destacat per ser l'estament social lligat a la guerra. Això significa que a part de viure de les rendes dels feus, els nobles buscaven també prestigi i poder amb les campanyes militars. Tot i que es considera el primer terç del segle XIV el començament del declivi de la cavalleria com a arma principal dins dels exèrcits, paper que duia exercint des del segle XI⁴³, això no vol dir que desaparegui com elit dirigent i grup selecte, que prendran el paper de comandament en comptes del de força principal de combat.

Però era encara aviat per la desaparició definitiva de l'elit nobiliària, i a l'expedició del 1354 hi ha un gran nombre de nobles, sobretot del Principat i del regne d'Aragó. Així i tot, si bé un dels episodis bèl·lics més estudiats de la Corona d'Aragó és l'expedició de Pere III a Sardenya, tant per la historiografia italiana i sarda, com també per part dels antics regnes de la Corona d'Aragó, hi ha pocs estudis que tractin la participació i col·laboració de l'estament nobiliari amb la monarquia, en aquesta campanya. Només algun article breu ha aportat una visió sobre l'estament militar dins del Principat.

Davant de la insurrecció sarda, Pere III manà preparar la flota. El gener del 1354, el rei convoca els barons, nobles, cavallers i altres membres de l'estament militar del Principat, entre aquest últim grup hi destaca gran nombre de veguers⁴⁴. Al mateix temps també envia una crida als cavallers i estaments reials dels altres regnes. A diferència de les ciutats del Regne de l'Aragó, que ofereixen una ajuda monetària molt limitada, la noblesa aragonesa es mostra molt entusiasta amb la campanya.

⁴² *Ibídem*, (2008). pàg. 956.

⁴³ Sáiz Serrano, Jorge. (2003). *Guerra y nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)*. Tesis Doctoral. València: Universitat de València. pàg. 17.

⁴⁴ Sabem que el nombre de cavallers i nobles era proper als 1500, essent 1000 cavalls armats i 500 cavalls guarnits, aquells que s'embarquen a finals de febrer del 1354 a Cotlliure. Bertran Roige, Prim. (1998). *La noblesa catalana y la guerra de Cerdeña. La expedición de 1354*. Hidalguía; la revista de genealogia, noblesa y armes.

Un cop el rei abandona l'illa, hi deixa un grup nombrós de nobles catalans, valencians i aragonesos per tal de vetllar pels interessos reials, enfront dels d'Arborea i els Doria.

Tot i que la historiografia tradicional ha plantejat sempre l'expedició a Sardenya com un fenomen que va unir tots els regnes de la Corona d'Aragó en els plans del rei, no sabem fins a quin punt l'actuació d'aquests nobles va ser decisiva o quina influència va tenir en la campanya. Sabem, però, que també hi participaren cavallers castellans, que haurien actuat per voluntat pròpia en cerca de la fortuna que esmentàvem abans.

La part aragonesa ha estat àmpliament estudiada en el treball de Mario Lafuente, on es calcula que quasi la meitat (Lafuente estima que el 40%⁴⁵) o bé procedien del regne d'Aragó o eren dins de la mainada d'un noble aragonès. Aquesta dada presenta dificultats a l'hora de ser quantificada, perquè a falta de sèries de noms obliga a fer ús només de fonts de nobles individuals.

En la nomenclatura de l'època podem veure els diferents noms que rebien els membres de cada estament aristocràtic, depenent si eren alta noblesa, cavallers, o homes d'armes encara no anomenats cavallers⁴⁶. B. Roig inclou al final de l'article un llistat de noms de nobles cridats per la conquesta, i teoritza que van ser aquells que comptaven amb la confiança del Cerimoniós per dur a terme la conquesta.

Una figura clau per entendre les motivacions i el perfil social de les elits dirigents seria el capità general de l'armada, Bernat II de Cabrera. Membre confiança de Pere III, va ser designat pel mateix rei per dirigir l'operació a les terres sardes. Tot i no tenir el grau més alt, car l'ostentava Pere III el Cerimoniós, les seves decisions van influir de manera decisiva al desenvolupament de la campanya. En el seu cas, la cerca de fama i prestigi per la seva nissaga es descarta, ja que eren de les famílies més poderoses de la Corona, però sí que és cert que va rebre grans sumes monetàries (27.480 florins segons Orsi⁴⁷) pels serveis concedits al rei a Sardenya, sense comptar la part proporcional del botí de guerra. Malauradament, no disposem de treballs profunds sobre la seva persona ni com va desenvolupar-se en detall durant la campanya.

⁴⁵ Lafuente Gómez, Mario. (2011). *Guerra en ultramar. La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*. Institución Fernando el Católico (C.S.I.C). Saragossa: Diputación de Zaragoza. pàg. 116.

⁴⁶ Aquest grup rep diversos noms segons el regne, o zona geogràfica on són citats. Aquest noms corresponen generalment a donzell, escuder o *generoso*. (B. Roig, 1989). pàg. 744.

⁴⁷ Orsi Lázaro, Mario. (2007). *Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354 Motivacions, context social i costos humans*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. pàg. 57.

2.1.6 Patrons de nau i galera

Unes figures importants dins de l'entramat de l'armada enviada a Sardenya són els patrons de nau i galera. Aquest podrien ser part de les elits nobiliàries o urbanes, sovint essent patrons de galera, o sigui naus de combat, els primers, i patrons de nau els segons. Però això no és la diferència principal, car podem trobar exemples de les diferents elits comandant diverses tipologies de vaixells. Un patró de nau era el responsable d'armar la nau, sovint una coca o nau, carregar les mercaderies i el preparava per qui el volgués noliejar. La cort l'hi pagava l'ús i l'espai on resguardava les mercaderies i vitualles per l'exèrcit. Tot i que corrien un cert risc, el guany monetari i sobretot el negoci que podien fer en zones en estat de guerra amb béns de primera necessitat explicaria les motivacions de la gran burgesia urbana per sumar-se a les expedicions reials, sense fer esment als favors obtinguts per mà del monarca.

Per contra, els patrons de galera ni aportaven els vaixells ni els armaven, només s'encarregaven del comandament de les naus durant la batalla i responien només davant de la cort reial. Una responsabilitat important que tenien també era aportar les xurmes, que era un requisit essencial per rebre el grau de patró. Les xurmes eren el personal remer dins de les galeres, i podien ser voluntaris, forçats i esclaus. Si un patró no aportava prou remers, era obligat a compartir el comandament, la patronia, amb altres patrons fins que el personal de xurmes fos complet. Les xurmes no eren senzilles d'aconseguir atès que era una feina dura per un sou miserable i perillosa. Per això la majoria feia servir indults i tractes de favors, tot i que de vegades eren usades formes autoritàries per reunir el nombre faltant d'homes. El fet de poder accedir a mà d'obra teòricament voluntària, fent ús dels mecanismes de senyorials, explicaria també l'elevat nombre de nobles patrons de galera. Segons Mario Orsi, la feina dels patrons consistia a acordar i dirigir els homes⁴⁸.

En definitiva els patrons formaven part de les elits nobiliàries i socioeconòmiques que aprofitaven la seva estreta relació amb la cort per treure profit a les campanyes militars orquestrades pel rei.

⁴⁸ *Ibíd*em, pàg. 58.

2.1.7 La infanteria

La part més significativa dins de l'armada, i de l'exèrcit del Cerimoniós va ser, òbviamment, la infanteria. Els peons que, més o menys armats, eren els encarregats de combatre, primer al mar, i més tard assetjant la ciutat de l'Alguer.

A diferència de les situacions de guerra on el regne era amenaçat dins de les seves fronteres, els súbdits de la Corona d'Aragó no tenien l'obligació d'agafar les armes per combatre en territoris llunyans al regne. És per això que els exèrcits expedicionaris del s. XIV a la Corona van ser aixecats mitjançant un reclutament assalariat.

Dins del contingent expedicionari podem dividir la infanteria en dos grans blocs: llancers i ballesters⁴⁹. Com és lògic, el nom de les armes ja explica la funcionalitat de cada un dels dos grups. Sembla que hi havia alguna companyia d'almogàvers, atenent a la seva particularitat i la condició de mercenaris, formaven un organisme independent de la host reial⁵⁰.

Els ballesters, dins de les galeres eren coneguts com a ballesters de mar. Aquestes eren més preuats que els seus homònims de terra, car eren polivalents, podien desenvolupar la seva tasca tant al mar com a terra, per això els exèrcits medievals mediterranis demanaven cada cop amb més intensitat aquests soldats. Coneixem la seva soldada, de 200 sous per quatre mesos, dada que mostra la capacitat que tenia la Corona d'Aragó per alçar un exèrcit amb un bon nombre de ballesters⁵¹. Una gran part dels ballesters eren naturals de les terres dels regnes de la Corona, sovint de les terres aragoneses i de les zones de l'Ebre.

Del grup dels llancers no en tenim gaires notícies, ja que els grans demandats per la campanya van ser els ballesters.

En combat, els dos grups, ballesters i llancers, actuaven conjuntament. Els ballesters disparaven i delmaven l'enemic a distància, mentre que els llancers els defensaven de les càrregues de cavalleria i la infanteria enemiga. Els llancers també feien la tasca de cobrir la cavalleria o de carregar contra l'enemic. Encara que en combats a curta distància eren més efectius els llancers, els ballesters també intervenien en combats cos a cos, sobretot

⁴⁹ Orsi Lázaro, Mario. (2009). *"Vaguerosos e Malendrins" y "Ballesters Bons e Bé Atreçats". Notas sobre la infantería de Pedro el Cerimonioso en una armada real a Cerdeña (1354)*. IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas. Múrcia. pàg. 191-192.

⁵⁰ Ibídem, pàg. 194.

⁵¹ Orsi Lázaro, Mario. (2007). *Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354 Motivacions, context social i costos humans*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. pàg. 61.

en combats navals, quan es produïen abordatges sobre les naus o en cas d'assalt d'un castell, com en el cas de l'Alguer.

Un tema que s'han tractat amb una considerable profunditat ha estat el reclutament⁵². Tant en els estratagemes que es feien servir per cridar a la mobilització, com les motivacions que impulsaven els homes a embarcar-se en una guerra llunyana. Sovint, com en el cas dels remers, s'oferien salconduits i exempcions de delictes més lleus per afavorir el reclutament. S'oferia una paga per avançat, i sabem que després d'això es produïen diverses desercions. Els processos de reclutament eren una font de problemes públics i de desordre a causa dels conflictes entre els homes mobilitzats. Hi havia també però la variant forçosa de la mobilització. Aquesta era entès com un dret senyorial, i legalitzava al senyor feudal d'allistar forçosament homes dins de la seva jurisdicció que responguessin al perfil de *vaguerosos i malandrins*, joves sense propietats ni família. Malgrat tot, aquesta modalitat era ampliada per alguns senyors il·legalment, tot i que el monarca temptava d'impedir-ho, i eren allistats a la infanteria forçosament homes que no corresponien a les característiques esmentades.

Mario Orsi teoritza que la demanda ingent de personal de la campanya, enllaçat amb els recursos limitats dels regnes van fer abaixar la qualitat de les tropes per satisfer les necessitats mínimes d'homes. Segons Orsi, la suma d'homes mal pagats, mal equipats, probablement desmotivats i poc entrenats va desembocar en combatents poc fiables. Això explicaria també, parcialment, les grans baixes patides durant el setge de l'Alguer i la conclusió de la campanya. Davant d'aquest panorama, els oficials de l'exèrcit es planyien de la qualitat de la tropa, exigint canvis davant dels nous contingents que havien de venir de la península. És en aquest moment on la demanda dels ballesters es dispara, doblant el salari inicial, exigint que vinguessin ja armats.

Les necessitats van portar a mobilitzar una força expedicionària heterogènia, tant en capacitat combativa com en l'aspecte motivacional. Davant dels precaris resultats dels primers mesos de setge, els comandaments van centrar-se a millorar la tropa, demanant més ballesters i personal més qualificat, oferint una millor recompensa a canvi.

⁵² Veure els articles de Mario Orsi: Orsi Lázaro, Mario. (2007). *Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354 Motivacions, context social i costos humans*. Museu Marítim de Barcelona; Orsi Lázaro, Mario. (2009). "*Vaguerosos e Malandrins*" y "*Ballesters Bons e Bé Atreçats*". *Notas sobre la infantería de Pedro el Cerimonioso en una armada real a Cerdeña (1354)*. IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas. Múrcia.

L'expedició a Sardenya va contribuir a la idea de la preponderància de la infanteria per sobre la cavalleria, que el Cerimoniós compartiria també⁵³.

2.1.8 Altres professionals i membres de l'armada

En aquest apartat ens referirem al personal sanitari i els mariners i remers que s'encarregava de les galeres, anomenada "gent de cap", que acompanyà l'expedició del Cerimoniós a Sardenya.

Pel que fa als metges i sanitaris, historiadors es planyen la poca informació que és té d'aquest col·lectiu en moments històrics com el segle XIV, i el cert es que hi ha una manca molt gran d'estudis. Un document que ja avala la importància dels sanitaris són les mateixes Ordenances Marítimes que transcriu Campmany, on es destacava la importància dels metges i barbers, entesos com a cirurgians.

Els estudis destaquen la importància cabdal dels metges a bord, tant per curar ferides de guerra, com, en el cas de Sardenya per exemple, guarir les epidèmies i malalties que s'escampaven entre la soldadesca, a causa sobretot de les condicions d'higiene nefastes amb què vivien els soldats, enmig d'un setge. Aquesta importància també és palesa pel nombre de metges, vint-i-un, que acompanyà l'expedició, i que no tots hi foren inscrits per voluntat pròpia, sinó que Pere III va dictar que els sanitaris que no s'avinessin a participar, fossin presos a la força⁵⁴.

Destaca l'alt percentatge de metges adscrits a la casa reial, el que mostraria la importància amb la qual el Cerimoniós concebia els professionals sanitaris. Aquestes eren dividits segons la seva especialitat o professió, essent les següents: físic, cirurgia, barber, apotecari i manescal. Alguns inscrits tenen coneixements en més d'un camp, com mostren les assignacions de l'estil barber/cirurgia.

Els professionals sanitaris s'embarcaven amb els seus utensilis, per fer la seva feina, però també estaven obligats a fer tasques comunes de tripulació, com ara remar. Les seves funcions no només es limitaven als homes, sinó que també prengueren cura i guariren els cavalls. Aquesta última tasca va estar a càrrec dels manescals, figures de creixent

⁵³ Mario Orsi cita el treball de Bofarull y Sartorio, P. (ed.): *Procesos de las antiguas cortes y parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia, custodiados en el Archivo General de la Corona de Aragón*, CODOIN, vol. 6, Barcelona, Eusebio Monfort, 1847, pàg. 72.

⁵⁴ Cifuentes, Ll; García Ballester, Ll. (1990). *Els professionals sanitaris de la Corona d'Aragó en l'expedició militar a Sardenya de 1354-1355*. Arxiu de Textos catalans antics. Núm. 9. pàg. 185.

impotència, en els exèrcits medievals, atès que a part d'ocupar-se del benestar dels cavalls, aliment i cura, també s'encarregaven de comprar-ne de nous per reemplaçar els caiguts. El cavall fou l'arma de xoc, i per tant fonamental, dels contingents medievals, pel que el seu nombre i condició havien de ser òptimes. A banda dels manescals, els cirurgians i metges també van dur a terme tasques de guarició dels animals.

Si bé la presència de personal sanitari provinent de la casa reial podria fer pensar que les funcions d'aquest grup seria dirigida només a la casa reial, i a la noblesa per extensió, hi ha documentació que confirma que aquesta atenció sanitària va sobrepassar aquests cercles socials. Enllaçant amb els beneficis que van obtenir els metges i cirurgians que van participar a l'expedició, cal destacar la perspectiva d'un guany econòmic arran l'empresa, així com un detonant per ascendir a l'escala social. La majoria de beneficiats en aquests dos aspectes foren apotecaris barcelonins i físics.

Tampoc és agosarat pensar que la fi del setge de l'Alguer, que es va acabar amb ambdues parts pactant una rendició favorable pels assetjats, en part va ser condicionat per la mala situació sanitària que patien les tropes del Cerimoniós. La precària situació en què va deixar el rei Pere III l'illa el 1355 pot tenir a veure amb la mala situació, amb contagis i malalties que patien les tropes del rei, i que fins i tot van arribar a contagiar el mateix monarca. Davant d'una costosa victòria, i amb la moral i la tropa feble, es pot comprendre la rapidesa del Cerimoniós per acabar la campanya quan més ràpid millor.

Pel que fa als remers, aquests constituïen el col·lectiu més nombrós de l'armada, el menys qualificat i el més propens a patir dins de l'armada. Per això últim era també el més difícil d'aconseguir. El seu salari era poc i també poques les opcions de botí, i l'alta possibilitat de trobar-se en un combat sense possibilitat de fugir i amb un armament precari explica la dificultat per acordar personal⁵⁵. Una de les maneres de poder omplir les vacants era la commutació de delictes, excepte els més greus, així com dels problemes fiscals. Molts dels homes que acabaven ocupant aquest càrrec eren estrangers i personal pertanyent al grup d'immigrants sense ofici que es llogaven per fer feines parcials. És també important la dada de la pràctica il·legal, però sovint ignorada, del reclutament forçós de remers contra la seva voluntat, però que va resultar necessari a les elits per acabar de cobrir totes les naus del personal necessari.

⁵⁵ Orsi Lázaro, Mario. (2007). *Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354 Motivacions, context social i costos humans*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. pàg. 61.

2.2 La República de Gènova

2.2.1 L'armada genovesa

El Jutjat d'Arborea va rebre durant tot el temps de la rebel·lió, el suport militar de Gènova, una poderosa ciutat-estat itàlica, la qual comptava amb una gran potència naval. No en va haver pogut derrotar la coalició veneciano-aragonesa a la batalla de (). Per tant, aquest treball també ha tingut en compte els estudis que s'han fet sobre l'armada de suport que va combatre els catalanoaragonesos del 1353 al 1354.

D'aquesta armada en particular no en sabem gairebé res, ja que no ha estat estudiada amb detall, però sí que trobem alguns treballs enfocats a l'armada medieval genovesa en general, d'on s'extreuen algunes primeres idees del que podria haver estat l'armada enviada en ajut dels Dòria el 1353. Aquestes són algunes de les conclusions:

La força naval genovesa ve per la necessitat de protegir les embarcacions comercials i les rutes de comerç que la República de Gènova tenia per tota la Mediterrània. Aquesta flota d'escorta aviat va fer també el paper d'atacar i delmar les naus i vies comercials de les potències rivals⁵⁶. Durant els segles XIII i XIV i part del XV, la majoria de les flotes de guerra genoveses tindran una part molt important de naus controlades i guiades per personal no adscrit al *comune*. Aquesta preponderància dels efectius privats, en confrontació dels soldats aixecats per la ciutat, farà que a principis del segle XIV⁵⁷ hi hagi la necessitat per part de la República a controlar la situació, creant la legislació del *Liber Gazarie*. Aquesta normativa pretén controlar i garantir el poder del *comune* de Gènova durant les campanyes militars, ordenant per exemple que la majoria de *socci* (soldats) fossin de procedència genovesa, limitant els contingents mercenaris i forans. Les galeres havien d'embarcar 160 homes, entre mariners i remers, a més de dotze ballesters. Els soldats principals, com era norma general en el context del moment, eren els ballesters, que s'havien d'enrolar amb l'equipament pagat per ells mateixos.

⁵⁶ Musarra, A. (2017). *La marina da guerra genovese nel tardo medioevo*. Revista Universitaria de Historia Militar. Teruel: Centro de Estudios de la Guerra. Volume 6, numero 11. Pàg. 85.

⁵⁷ El document es redacta el 1313 i tindrà modificacions fins el 1341. *Ibíd*em, pàg. 98.

Dels registres de galeres, sabem que a l'armada del 1354-1355 hi havia una galera noliejada per Lodisio di Laiguèlia, que va embarcar 175 mariners, dels quals en van fugir 25. No sabem les xifres de ballesters.

A banda d'exemples rars com aquest no tenim gaire més informació ni estudis dedicats al respecte. Com a conseqüència, no coneixem el nombre de naus, ni el nom dels comandats de l'armada genovesa.

2.3 El Jutjat d'Arborea

2.3.1 L'exèrcit del Jutjat d'Arborea

Aquest treball també ha volgut centrar el focus sobre un aspecte poc estudiat, com és el cas de l'exèrcit judicial que va defensar l'Alguer i que va dur la guerra a l'interior de l'illa. La documentació és escassa i només en els últims anys s'ha pogut avançar, encara que amb molts buits i amb moltes mancances, però el que s'ha aconseguit és prou consistent per fer-ne esment.

Aquests estudis preliminars han tingut els seus màxims exponents en Luciano Gallianri, Andrea Garau, Graziano Fois i Alessandra Cioppi partint de la font, que només aporta informació parcial, del *Codice Rurale* de Marià IV. A banda d'aquesta, fonts com processos o cartes personals també amaguen petites dosis d'informació rellevant⁵⁸. El primer que en fa una descripció aproximada basada en hipòtesis és Francesco C. Casula, quan exposa que les tropes judicials segurament fou una mainada potenciada i mantinguda amb els diners del Jutge, composta per soldats de professió, sards i forans, a peu o a cavall, organitzats en companyies i guiats per un capità general, aquest natural sard. Conjuntament amb la mainada hi anava un fort contingent voluntari sard, reclutats com a homes d'infanteria, provinent de les zones del Jutjat⁵⁹.

Casula no anava tan errat, si bé l'estudi de l'exèrcit judicial ha avançat molt en els últims temps gràcies a l'anhel de recerca nacional feta pels historiadors sards.

⁵⁸ Garau, Andrea. (2017). *Studi sulla struttura delle forze armate del Giudicato d'Arborea negli anni del Giudice Mariano IV de Bas Serra*. Diputazione di la Storia Patria per la Sardegna. pàg. 1. DOI. <https://www.deputazionestoriapatriasardegna.it/public/files/622/default/garau-andrea-studi-struttura-forze-armate-giudicato-arborea-anni-giudice-mariano-iv.pdf>

⁵⁹ Casula, Francesco C. (1994). *Alghero Arborese*. Dins de *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX)*. Editore Giovanni Gallizzi. Sassari. pàg. 117.

La diferència dels exèrcits de Marià IV rau en el fet que el feudalisme, i els seus mecanismes, s'introduïssin a partir de la conquesta catalanoaragonesa. Això fa que les dinàmiques de reclutament i de l'exèrcit siguin diferents dels regnes europeus coetanis. A diferència, com per exemple de la Corona d'Aragó, el servei armat era obligatori, i cada súbdit s'equipava com podia, duent amb si l'avituallament per vint dies. No sembla que hi hagués salaris, excepte en el cas d'operacions privades del Jutge, on llavors es rebria una soldada.

Per tal de mantenir sempre el front estable i la producció d'aliment, que també mantenia l'exèrcit alimentat, els sards eren dividits en tres grups a cada poble, un grup anava a combatre i els altres dos treballaven, així es mantenia la feina al camp i la lluita. Aquest esquema era rotatiu i rebia el nom de *muta*, un model similar al que es feia servir a la Roma Imperial. Aquest model, tot i no recolzar-se en professionals de la guerra, car la major part la podríem associar a la pagesia rural, permetia també una resposta ràpida contra els atacs forans a tot el territori. Sobre el tema de la professionalització, el fet d'estar lligats a un sistema d'aquestes característiques, implicava que els súbdits del Jutjat estaven familiaritzats amb les armes i les dinàmiques militars. Les cartes dels nobles catalanoaragonesos enviats al rei o a Bernat II de Cabrera mostren sovint menyspreu per l'exèrcit illenc. Això es pensa per dues raons, la primera, la mala fama de combatents que tenien els sards a ulls dels catalans, i el segon pel fet de l'equipament precari que devien dur, a banda de ser també camperols i no soldats professionals. Així i tot, testimonis de l'època, de la part catalana, mostren respecte i lloen els nombres de les tropes de Marià IV, tot i que també diuen que els Dòria tenien millors homes⁶⁰.

Els historiadors tenen encara el debat obert sobre l'ús i existència de la cavalleria dins del model sard. Certament, com que no va haver-hi feudalisme, no hi havia un estrat social entremig, pertanyent a la noblesa, que desenvolupessin la tasca de la guerra, els anomenats *milites*. Però aquesta visió ha estat qüestionada per treballs que apuntaven a, que si bé no hi havia un estament de cavaller com a tal, comenten la possibilitat d'una figura que desenvoluparia una funció semblant⁶¹. Existien, això sí, homes lliures a cavall,

⁶⁰ Gallianri, Luciano. (2003). *Una società senza cavalleria? Il Giudicato d'Arborea e la Corona d'Aragona tra XIV e XV secolo*. Anuario de Estudios Medievales. 33/2. pàg. 855.

⁶¹ Luciano Gallinari fa esment a dos documents, de diferent moment històric. El primer es tractaria d'una font literària medieval sarda, la qual l'autor no anomena, i la segona seria provinent del procés contra Marià IV el 1353. Gallianri, Luciano. (2003). *Una società senza cavalleria? Il Giudicato d'Arborea e la Corona d'Aragona tra XIV e XV secolo*. Anuario de Estudios Medievales. 33/2. pàg. 851.

anomenats *lieros a cavallu*, que feien el mateix servei que la lleva, però amb la potència de l'animal. No eren nobles, sinó segurament terratinents rics que es podien permetre pagar l'equipament i la muntura, així com el seu manteniment. Tanmateix, la presència del mot dialectal *quaddaris* que es tractaria de la descripció d'aquestes unitats, és per alguns historiadors semblant a la paraula bizantina que seria cavaller. Dins del *Codice Rurale*, que s'esmentava al principi de l'apartat, es sap que a l'illa de Sardenya, la cria i doma eqüestre era una feina altament valorada, el que fa pensar que els contingents de cavalleria judicials eren molt apreciats.

La manca de documentació no ens permet de determinar quina organització hi havia dins dels grups de cavalleria sards, i s'ha especulat que en el segle XIV feien servir segurament l'agrupació per llances, com la majoria de les zones mediterrànies contemporànies. Una *lance* era unida a d'altres i formaven un *banderese*, diversos d'aquests una *battaglia*. No s'especifica quins nombres feien falta per conformar cada una de les unitats, però si que s'estipula que dins d'una *battaglia* hi podien haver de cinc a deu *bandiere*, el que faria la suma d'uns cinc-cents a mil genets, depenent del cas.

Un altre component de l'exèrcit judicial va ser la utilització, documentada en algunes ocasions, de contingents mercenaris. Aquests homes procedien sobretot de la península Itàlica (toscans, llombards, pisans, genovesos), però també de zones més llunyanes, com ara teutons o anglesos. Aquestes companyies mercenàries formaven una part notable de l'exèrcit de Marià IV, essent tant tropes de cavalleria com peons. La utilització de mercenaris beneficiava el Jutge per dos grans motius. El primer era que les seves pròpies tropes no suportaven tot el pes de la guerra, i per tant patien menys baixes, això permetia que la *muta* desaccelerés el seu ritme, augmentant els grups que podien tornar als seus pobles a treballar i així augmentar la producció d'aliment. El segon motiu requeria en la professionalització dels mercenaris, que eren molt superiors que els súbdits en armes, tant en armament com en entrenament. A més, permetien al Jutge estar al corrent de les novetats militars del moment, en tàctiques i armament.

Per últim, existeixen dos grups exclusius de l'organigrama militar sard. Aquest són la *Kita de Buiakesos* i les *scolche*⁶². La *Kita de Buiakesos* ve sovint descrita com una força

⁶² Garau, Andrea. (2017). *Studi sulla struttura delle forze armate del Giudicato d'Arborea negli anni del Giudice Mariano IV de Bas Serra*. Diputazione di la Storia Patria per la Sardegna. pàg. 11. DOI. <https://www.deputazionestoriapatriasardegna.it/public/files/622/default/garau-andrea-studi-struttura-forze-armate-giudicato-arborea-anni-giudice-mariano-iv.pdf>

encarregada de la protecció personal del Jutge, encara que la informació que se'n té és mínima. El càrrec de cap de la *Kita de Buiakesos* era un noble dels dominis judicials, essent el càrrec rotatiu, i no hereditari. Els altres membres del cos no se sap d'on proveïen, però per la tasca que havien de desenvolupar devien gaudir de cert grau de confiança del Jutge. L'altre grup, les *scolche* eren una milícia rural, encarregada de vetllar pel compliment de les normes de pastura i la seguretat dels camins. No se sap si també feia tasques de combat. El nom del cap era *major de scolca*, nomenat pel curador (*curadore*), el cap administratiu d'una secció territorial (*curatoria*), i se suposa que era de família noble. Els membres d'una *scolca* eren reclutats entre els catorze i els setanta anys, però desconeixem si eren enrolats a la força o les *scolche* eren de caràcter voluntari.

En aquest apartat, segurament el més extens de tot el treball per l'interès del seu autor en el tema, s'ha vist com els temes relacionats amb els contingents armats enfrontats s'han treballat bastant, si bé encara hi ha molts aspectes que ens són desconeguts, com per exemple l'actuació de Bernat II de Cabrera, o falta estudiar els efectes negatius de l'embarcament de les naus per part de Pere III. Així i tot, després de veure el volum dels altres capítols, podem dir que és un camp on recentment s'han fet avenços molt importants, sobretot per la part sarda, sense dubte la més complexa d'estudi per la manca de documentació. També s'han elaborat petits estudis sobre el personal menys tractat dels estudis militars, com pot ser el sanitari o els remers. En total tenim comptabilitzats, al principi de l'expedició, un estol d'unes 100 naus, tripulades per 11.000 homes. Transportaven un total de 15.000 homes i 3.000 cavalls⁶³.

És però sorprenent la manca de treballs sobre l'armada genovesa, que només s'esmenta parcialment en algun treball, sense fer-ne un aprofundiment que em semblaria necessari.

⁶³ Orsi, M. (2008). *Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del juez de Arborea y la "Armada e Viatge" de Pedro el Cerimonioso a Cerdeña (1353-1354)*. Anuario de Estudios Medievales. N.38, pàg. 943.

III. Finançament de la campanya

El segle XIV, dins de la Corona d'Aragó, va ser marcat pel cúmul de guerres i conflictes en què es va veure immersa la monarquia, tant interns com externs, defensius o ofensius. La conquesta de Sardenya, les pugnes per mantenir el domini sobre l'illa, la guerra amb Mallorca, el conflicte amb Castella i les tensions amb el regne de França són conflictes que requereixen la mobilització fiscal de tota la Corona.

El cas de Sardenya és particularment important, ja que va ser la guerra que va absorbir la major part dels donatius i recursos econòmics de la Corona d'Aragó. Els donatius van des del 1323 amb la conquesta de l'illa, sumats als que es requereixen per l'enfrontament contra potències militars com les Repúbliques de Gènova i Pisa i les rebel·lions contínues dels Dòria i d'Arborea, fins a principis del XV, quan ja seran derrotats els enemics del rei i l'illa serà, a la fi, controlada totalment pels catalano-aragonesos.

Per l'expedició a Sardenya, el Cerimoniós es plantejava organitzar un contingent de 1.500 cavallers i 10.000 homes, així com una armada per transportar-lo i abastir-lo. La magnitud de l'empresa obligava implicar a tots els regnes i no només un sol cicle fiscal sinó diversos per tal d'aconseguir la quantitat de diners estipulada⁶⁴. Desconeixem el cost total de la intervenció militar, atès que no tenim cap treball que en faci el recompte general.

La intervenció a Sardenya és, primer de tot, una empresa del rei. Per tal de pagar el cost de l'organització de l'armada i el reclutament, el monarca compta amb els seus ingressos ordinaris o bé pot optar per l'endeutament i venda de patrimoni. Degut al nombre estimat d'homes i naus, el Cerimoniós es va veure forçat a demanar un donatiu a les ciutats i viles reials, atès que la noblesa no va voler aportar el patrimoni propi per pagar una iniciativa reial, i també va ser així en la majoria dels casos de l'església.

No disposem de gaire informació relacionada amb la venda o subhasta de patrimoni reial enfocat en el període de la campanya del Cerimoniós a Sardenya. Els pocs treballs que

⁶⁴ Lafuente Gómez, Mario. (2011). *Guerra en ultramar. La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*. Institución Fernando el Católico. Saragossa: Diputación de Zaragoza. 2011. pàg. 49.

s'han fet sobre aquest argument, a causa de la manca d'informació, només s'ha pogut determinar vendes de censals aïllats⁶⁵ que impossibiliten fer un recompte general.

Per aconseguir el donatiu per la campanya de Sardenya serà necessari convocar a parlament totes les viles i ciutats de jurisdicció reial dels components de la Corona d'Aragó, així com, en menor grau, demanar també un donatiu a les comunitats religioses.

Aquestes demandes per part del rei, compostes per capítols de donatiu, permeten veure fins quin punt, i amb quin interès, la societat medieval responia a les necessitats de la Corona. Les viles i ciutats, i també les entitats eclesiàstiques, ho veien com una oportunitat per reforçar el seu poder, exigint a canvi privilegis, basats en l'intercanvi, la redistribució o la preferència sobre el control de certs productes⁶⁶, tot i remarcant que es tractava d'un donatiu voluntari. Aquesta dinàmica mostra la incapacitat de la monarquia d'imposar-se i establir un sistema fiscal, que arribés a tots els estrats de la societat. Els capítols de donatiu servien per establir unes normes de com s'havia de recaptar i distribuir l'impost, així com la seva vigència, i sempre remarcant l'expressa voluntat dels donants, mostrant d'aquesta manera la independència vers el rei i els seus oficials⁶⁷.

Seguint la tesi de Manuel Sánchez, podem dividir el període dels donatius de l'expedició a Sardenya en dues fases. La primera s'ubicaria entre finals del 1353 i el mes de juny de 1354, que corresponen als parlaments inicials, on la demanda de donatius va destinada a la formació de la tropa expedicionària i l'armada. La segona fase va des del mes de juny del 1354 al mes de setembre del 1355, on les peticions de donatiu van destinades, primer, a mantenir l'exèrcit i el setge de l'Alguer i, després, a garantir el retorn del rei Pere III el Cerimoniós.

3.1 La fiscalitat baix-medieval a la Corona d'Aragó

Segons les característiques de la fiscalitat de la Corona d'Aragó es necessitava l'aprovació expressa de les Corts que era gestionada per organismes (comissions)

⁶⁵ Ensenyat Pujol, Gabriel (1987). *Dues transferències de censos del Reial Patrimoni mallorquí per finançar la guerra amb Gènova*. Bolletí de la Societat Arqueològica Lluïliana. Palma de Mallorca: Revista d'Estudis Històrics. Núm, 43. pàg. 59-70.

⁶⁶ *Ibidem*, pàg. 50.

⁶⁷ Sánchez Martínez, Manuel; Ortí Gost, Pere. (1997). *Corts, Parlaments i Fiscalitat a Catalunya: Els capítols de donatiu (1288-1384)*. Textos jurídics catalans: lleis i costums II/4. Barcelona, 1997. pàg. 7.

emanades de les mateixes Corts, com la Diputació del General de Catalunya. Per materialitzar el donatiu, es formaven assemblees de les Corts, on es pactava conjuntament amb el rei els denominats “Capítols de Donatiu”. Aquests eren un conjunt de normes que regulaven les donacions concedides al monarca, i no sempre eren iguals, sinó que depenent del moment i la quantitat, els criteris de repartició variaven.

Trobem dues tipologies de capítols de donatiu, que els historiadors han qualificat en dos grans grups, segons la seva naturalesa⁶⁸. Aquests blocs varien segons la recaptació que se’n fa i qui la fa. En primer lloc, trobem els impostos recaptats directament pel rei o la Diputació en nom d’aquest, que reben el nom de *donatiu de quota*. La segona tipologia escau a les quantitats específiques de diners, repartides entre les diferents comunitats (ciutats i viles), que eren recaptades per aquestes a través d’impostos. Reben el nom de *donatius de repartició*.

És aquesta segona tipologia la que imperarà en els parlaments on es pactaran el donatius per formar els exèrcits que participaran a la campanya de Sardenya. Els criteris de repartició eren aprovats i atorgats pel braç reial. Quan es va detectar la impossibilitat d’aconseguir un donatiu general van aparèixer els subsidis.

El funcionament dels capítols de donatius era el següent: les Corts concedien la quantitat de diners acordats al monarca i procedien a fer la repartició entre les comunitats de la suma segons els criteris establerts per les mateixes Corts. Aquestes quantitats són recaptades mitjançant impostos sobre la comercialització, el consum i la circulació de mercaderies, així doncs de caràcter indirecte.

3.2 La part del finançament del Principat de Catalunya

En el segle XIV, dins de la Corona d’Aragó, el Principat tenia la situació econòmica més preponderant. La societat catalana baix medieval va contribuir cada vegada més intensament a les campanyes de recaptació, fos per conquestes o per defensa del territori. El Principat va tenir un paper determinant pel que fa als donatius per a la preparació de la campanya orquestrada pel Cerimoniós. En aquest parlament només hi va contribuir el

⁶⁸ Orti Gost, Pere. (2006). *La Distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV*. Dins de *Fiscalsidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. pàg. 278.

braç reial. El braç nobiliari s'hi va negar i l'eclesiàstic no va mostrar voluntat de contribuir-hi inicialment, si bé més tard alguns bisbats van respondre a la petició de donatiu del rei Pere III.

El cicle fiscal que va des del 1353 al 1359 és el que correspon a les peticions reials de donatius per formar les diverses armades per combatre la rebel·lió sarda i la guerra amb Gènova. Es calcula que dins d'aquest període es van acumular una suma total de 280.000 lliures, repartides entre quatre donatius consecutius.

El primer dels parlaments que es va convocar va ser a Vilafranca del Penedès el 1353, on s'exigia la recaptació de 70.000 ll.b. per combatre contra Gènova.

El gener del 1354, es convoca altre cop a Vilafranca del Penedès un parlament per pactar el finançament de l'armada que anirà a combatre contra els revoltats de Sardenya, guiada pel mateix rei Pere III. En aquest parlament s'aconsegueixen 100.000 ll.b, que seran retribuïts en tres parts, una primera de 60.000 ll.b. el març del 1354, una segona de 20.000 ll.b. pel juliol del mateix any i l'última de 20.000 novament el setembre del 1354. Per obtenir la quantitat es van concedir 3 anys de prolongació al període de recaptació.

Vuit mesos més tard, l'agost del 1354, es torna a convocar un parlament, aquest cop a Barcelona, on s'acordava un altre donatiu de 50.000 ll.b, repartits novament en tres parts, una de 20.000 ll.b. per l'octubre, un altre 15.000 ll.b. pel gener de l'any 1355 i el tercer per l'abril de 15.000 ll.b. Aquesta quantitat tenia la funció de reforçar econòmicament el contingent enviat a Sardenya. L'aprovació va derivar en dues conseqüències: la prolongació de la percepció dels subsidis i l'augment de les tarifes d'imposició.

L'últim dels donatius va ser pactat el març del 1355, a Lleida. Es va convocar un parlament per recollir subsidis per crear una armada de 40 galeres i 10 naus perquè guarnissin i vetlessin el retorn del rei Pere III als territoris peninsulars. En aquest cas el donatiu va ser acordat de 60.000 ll.b, també per recaptar en tres terminis, tots de 20.000 ll.b. entre mesos de maig, juliol i setembre del 1355. Així i tot, el juliol del mateix any, els síndics es van reunir de nou a la ciutat de Barcelona per modificar alguns capítols de l'últim parlament atès que, segons els últims esdeveniments militars entre genovesos i venecians, no semblaven necessàries 40 naus⁶⁹.

⁶⁹ Sánchez Martínez, Manuel; Ortí Gost, Pere. (1997). *Corts, Parlaments i Fiscalitat a Catalunya: Els capítols de donatiu (1288-1384)*. Textos jurídics catalans: lleis i costums II/4. Barcelona. pàg. 170.

En el parlament de Barcelona és fa un repartiment provisional de 70.000 ll.b, amb la diferència respecte als d'abans on s'especifica que s'havia de fer un repartiment definitiu en funció de dos aspectes: En primer lloc els ingressos d'imposicions i en segon lloc el deute generat pels municipis. A més a més, els braços van pactar la condició que el monarca fes partícips els altres regnes, per tal que contribuïssin també al donatiu.

Els municipis havien d'emetre un deute públic a través de la venda de censals i violaris per pagar els interessos i amortitzar el deute. Per dur a terme aquesta tasca, els municipis podien disposar d'imposicions.

Aquesta temàtica, així com els diferents parlaments estan estudiats amb profunditat per la historiografia catalana, com també els procediments de recapte i els criteris de recaptació establerts en cada moment⁷⁰.

3.3 La part del finançament del regne d'Aragó

Com en el cas del Principat, la càrrega fiscal de les viles reials del regne d'Aragó va constar de tres cicles de recaptació.

El primer parlament per pactar el primer cicle fiscal va tenir lloc el febrer del 1354 a Alcanyís. El rei Pere III en una missiva a Barcelona explica que ha aconseguit dels seus vassalls aragonesos l'ajuda de 600 homes a cavall i 5.000 cafissos de blat⁷¹.

L'estudi d'aquest parlament resulta difícil perquè no s'han conservat cap acte ni cap capítol de donatiu que pugui acreditar quina quantitat s'havia pactat recaptar. Així com tampoc sabem quin desenvolupament van tenir les sessions o les intervencions de cada braç. Sabem, però, els noms d'algunes personalitats que hi van participar i la seva procedència⁷².

El procés de recaptació va ser la contribució directa segons fogatge, i eren els oficials de cada entitat els que decidien quina quantitat havia de pagar cada foc, segons la taxació,

⁷⁰ Vegeu: Sánchez Martínez, Manuel; Ortí Gost, Pere. (1997). *Corts, Parlaments i Fiscalitat a Catalunya: Els capítols de donatiu (1288-1384)*. Textos jurídics catalans: lleis i costums II/4. Barcelona; Orti Gost, Pere. (2006). *La Distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV.*; Sánchez Martínez, Manuel. (2005). *Las Cortes de Cataluña en la financiación de la guerra de Arborea*. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals. Barcelona. pàg. 363-393.

⁷¹ Lafuente Gómez, Mario. (2011). *Guerra en ultramar. La intervención aragonesa en el dominio de Cerdeña (1354-1355)*. Institución Fernando el Católico. Saragossa: Diputación de Zaragoza. 2011. pàg. 53.

⁷² Lafuente Gómez, Mario. (2011). *Guerra en ultramar. La intervención aragonesa en el dominio de Cerdeña (1354-1355)*. Institución Fernando el Católico. Saragossa: Diputación de Zaragoza. 2011. pàg. 54.

personal, que feia sobre els béns immobles. De vital importància per aconseguir aquests donatius van ser les aljames d'Osca i Borja, i segurament d'altres, com la de Saragossa i Calatayud. Les aljames van aportar una quantitat propera a 66.600 s.j. repartides entre 21 comunitats.

L'estudi de Manuel Sánchez (2006) i el més recent de Mario Lafuente Gómez (2011) han aportat una gran informació sobre la recaptació total d'aquest primer parlament. Segons M. Lafuente, el total acumulat del parlament d'Alcanyís ascendeix a 577.205 s i 5 dj. M. Sánchez ha aconseguit mitjançant la localització i estudi dels arxius del mestre racional arrodonir aquesta quantitat a 285.000 sj. A partir d'aquí i juntament amb informació extreta dels protocols notariais de Saragossa i dels volums classificats de la sèrie *Sigilli Secreti, Armate i Sardinie* han pogut completar la quantitat que dobla l'anteriorment citada en els albarans. La contribució de la qual es té constància, sumant les contribucions de les viles i ciutats reials i les aljames és de 643.805 s i 5 d.j., però això només és un part del total, atès que hi ha encara una part d'informació d'entitats que si bé van participar en el recapte, la quantitat que van aportar es desconeix perquè no van deixar cap registre a la documentació.

De la part del regne d'Aragó, a diferència dels altres regnes i zones de l'antiga Corona d'Aragó, està ben estudiada la gestió i transport de les vitualles i, més concretament, dels 5.000 cafissos de blat anteriorment mencionats. Mario Lafuente ha estudiat les ordres dels diferents veguers aragonesos de prohibir la venda de quantitats grans de blat a mercaders per ús propi, per por de quedar desbastits de la matèria primera que alimentava gran part del contingent militar.

Les dificultats amb què es trobà Pere III durant el setge de l'Alguer, l'any 1354, va ocasionar una nova demanda fiscal. En el cas aragonès, l'infant Pere, comte de la Ribagorça, va convocar els braços aragonesos l'agost del mateix any. A diferència de Barcelona, on els braços van col·laborar sense entrebancs, al regne d'Aragó l'infant Pere va trobar resistències inicials per part d'aquests. Els motius eren a causa de les condicions i sobretot del fet d'haver de sortir del regne per presentar els rebuts al mestre racional que residia a Barcelona.

Per pal·liar la situació, el monarca va encarregar a l'infant Pere que aplicés certs límits a la recaptació dels donatius, motiu pel qual moltes de les noves imposicions van ser rebaixades a la meitat, o fins i tot un terç, a la majoria de municipis, respecte a la quantitat

que s'havia aportat durant el parlament d'Alcanyís, així com tampoc es va exigir cap contribució de certs bisbats com ara el de Pamplona⁷³.

Manuel Sánchez ha estimat aquesta quantitat en 244.436 s.j, que provenen de dues vies de recaptació, la primera de dos notaris aragonesos, dels quals no queda constància de quants diners van acumular⁷⁴. La segona via correspon als procuradors de la ciutat de Calatayud, que van concedir 50.000 s.j. A aquesta aportació s'hi ha d'afegir els donatius del castellà d'Amposta que dona 35.000 s.j, el de l'ordre de Calatrava, sense el suport d'Alcanyís, que concedeixen 17.000 s.j. i per últim el donatiu de la vila de Daroca que aporta 50.000 s.j. Aquests donatius han estat recentment documentats per la historiografia aragonesa⁷⁵. A banda de la contribució fiscal es va també rebre un donatiu de 1.000 cafissos de blat.

L'últim dels donatius va ser convocat per garantir la tornada del rei Pere III a la península hispànica, amb una esquadra marítima d'escorta. El procediment va ser el mateix que es va dur a terme al parlament d'Alcanyís, amb la diferència que aquest cop es va negociar només amb els procuradors del regne i amb uns quants representats eclesiàstics, i per això l'Infant Pere va convocar les viles reials per separat en lloc d'un parlament conjunt. En el cas del regne d'Aragó, el parlament de Monzó que havia de reunir els procuradors aragonesos no va arribar a celebrar-se mai. S'estima que, mentre que el rei pretenia recaptar 40.000 lliures jaqueses, l'Infant Pere en calculava entre 25.000 ll.j. i 30.000 ll.j.⁷⁶.

Manuel Sánchez ha estudiat diverses quantitats que correspondrien a aquest últim donatiu, arribant a la xifra de 244.394 s.j, paral·lelament, gràcies als registres de Cancelleria s'ha descobert que a aquesta xifra inicial de M. Sánchez se li ha de sumar un altre 200.000 s.j. En total serien 405.910 s.j. provinents de 147 entitats i viles reials aragoneses.

⁷³ Ibídem, pàg. 57.

⁷⁴ Ibídem, pàg. 80.

⁷⁵ Vegeu Lafuente Gómez, Mario. (2011). *Guerra en ultramar. La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*. Institución Fernando el Católico. Saragossa: Diputación de Zaragoza. 2011. Pàg. 82.

⁷⁶ Mario Lafuente esmenta aquesta informació citant la historiadora Alexandra Beauxamp, però no cita la font. (Ibídem. pàg. 87). Així i tot, Manuel Sánchez sí que cita la informació, extreta de Beauxamp, A. (2005). *Gouverner la Couronne d'Aragon en l'absence du roi: la lieutenance Générale de l'Infant Pierre d'Aragon (1354-1355)*. *Mélanges de la Casa de Velázquez* [En ligne], 36-1 | 2006, mis en ligne le 25 octobre 2010, consulté le 12 juin 2023. URL : <http://journals.openedition.org/mcv/2714> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/mcv.2714>

3.4 La part del finançament del regne de València

La preparació d'un parlament i la demanda de donatiu sembla que ja es comença a gestar al mes de novembre del 1353 pel que fa al regne de València. El 4 de novembre es van reunir a València ciutat els representants de les viles reials i alguns representants eclesiàstics. En aquest parlament es van exposar i concedir una sèrie de privilegis que el regne de València, i en especial la ciutat de València, havia perdut a causa de la Revolta de les Unions (1347-1348). Tot seguit, els síndics valencians van acordar un donatiu de 200.00 s.b., sempre que el rei construís les 70 galeres que havia sol·licitat, en cas que fossin menys finalment, el donatiu també es reduiria, i en cas de firmar la pau durant la construcció de la dita armada, els diners serien retornats als municipis⁷⁷. La recaptació seria efectuada augmentant les tarifes de les imposicions, segons les percepcions dels jurats, que a més les vendrien, recaptarien i distribuïrien. Alguns municipis, com Alzira, van sol·licitar al rei poder fer una col·lecta d'un pontatge, en un interval de cinc anys, però el monarca ho va rebutjar, atès que aquest impost es cobrava a les persones que, viatjant, passaven per la ciutat. Moltes de les universitats que van donar suport a aquesta proposta eren antigues perdedores de la Guerra de les Unions. La influència de la dita guerra pesava durament sobre el regne de València, i les guerres amb Sardenya farien augmentar encara més els problemes fiscals que patia el regne d'ençà de la guerra.

El mes de febrer del 1354, Pere III va fer una crida a parlament a la vila de Sant Mateu. Coneixem les quantitats acordades per algunes de les universitats reials presents: 200.000 s.b. de València, 25.000 s.b. de Castelló de la Plana, 11.000 s.b. d'Alzira i 5.000 s.b. d'Alpont, com a donatius més significatius. Però només s'han recuperat els capítols de donatiu de Castelló i Alzira. En el cas d'Alzira, el recapte seria efectuat a partir de *novelles imposicions* sobre els productes de primera necessitat (el blat, la carn i també els draps), més tard, però, recorrerien a l'impost directe. Castelló per la seva banda va haver de duplicar les imposicions sobre els productes vitals, a conseqüència de les Unions.

El cas de Castelló de la Plana o Alzira no van ser excepcions, les demandes de Pere III van fer que les viles reials en general haguessin d'augmentar les imposicions, com va ser el cas de la mateixa ciutat de València. Això comportà al regne de València i al Principat

⁷⁷ Baydal Sala, V. (2011). *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 - c. 1365)*. Tesis Doctoral, Barcelona: Universitat Pompeu Fabre. pàg. 716.

l'increment del deute i el crèdit i les imposicions, que van establir-se com els pilars fonamentals per mantenir la maquinària fiscal de la Corona durant el segle XIV⁷⁸.

Les dificultats logístiques i militars del setge de l'Alguer van impulsar noves demandes. No es coneix cap parlament o petició explícita feta al regne de València, però sí que trobem que l'octubre del 1354, la ciutat de València va concedir uns altres 200.000 s.b., que es va cobrar a través d'un préstec forçós de 1.000 s.b. a 10 s.b. per habitant⁷⁹. La previsió d'un atac genovès per trencar el setge de la ciutat de l'Alguer va fer que també es reclutessin 1.000 ballesters catalans i genovesos, que van requerir una altra contribució per part de les ciutats, sabem que València i Barcelona van aportar 30.000 s.b. i 80.000 s.b. respectivament. Un fet semblant va passar al 1355, un cop celebrat el parlament de Sardenya i l'entrada de Pere III a Càller, la derrota dels venecians a mans dels genovesos va fer sorgir noves pors d'un atac genovès. Aquesta notícia va fer témer per la seguretat del rei que havia de tornar a la península després de la campanya, i per fer-ho amb tota seguretat es va sol·licitar una armada per fer d'escorta.

Pere III va dirigir-se als seus homes de confiança del regne de València indicant-los quines serien les dues vies d'on podrien aconseguir la suma demanda. La primera seria la venda d'imposicions dels damnificats per les guerres de la Unió i la segona, l'avançament del monedatge que s'havia de pagar uns mesos després. Per la venda de les imposicions, els recaptadors van deliberar quina seria la manera més profitosa de vendre-les, si al comptat o a terminis. Es va arribar a la conclusió que el model més adient era rebre préstecs de diverses persones, assegurant la seva devolució a la taula de canvi. Dels 300.000 s.b. que demanava el rei, se'n van obtenir 280.000 s.b. per aquesta ruta.

El 19 de maig l'infant Pere va convocar els síndics a la capital, aconseguint una suma de 307.800 s.b, xifra que no fou la final, ja que falta informació de diverses viles, com ara Borriana. El Consell municipal, va aprovar una controvertida nova talla que pogués taxar els nobles, eclesiàstics i jueus. La negativa dels nobles a pagar va fer que els prohoms de la ciutat anunciessin al rei que ells tampoc pagarien fins que els nobles ho fessin. Per resoldre la qüestió, una junta de 22 prohoms es va reunir amb el lloctinent del governador, i va aconseguir rebaixar la petició del 200.000 s.b. inicials a 150.000 s.b. recaptats segons la taxa prevista, però temps després, la urgència de més diners va fer que el lloctinent

⁷⁸ *Ibidem*, pàg. 723.

⁷⁹ *Ibidem*, pàg. 724.

dictés que una meitat es recaptaria per imposicions i l'altra s'aplegaria per sou i lliura, i inclouria els cavallers i generosos.

A banda d'aquest donatiu, per extreure diners de les terres valencianes, Pere III va manar als seus recaptadors que fessin servir els diners que eren destinats a pagar les testamentaries d'Alfons del Benigne i Jaume II, i que demanessin també una anticipació dels propers monedatges dels regnes d'Aragó i València.

El rei va sol·licitar, sota pena de mort, la incorporació de 400 homes per cobrir les places a les galeres que havien de marxar cap a Sardenya.

3.5 La part del finançament de Mallorca

A Mallorca trobem les peticions de donatiu en quatre fases, ja que sembla que no segueix els mateixos patrons que els altres regnes pel que fa a les dates i peticions. El primer donatiu és del 1353⁸⁰, amb un acord de 915.000 sous per armar 13 galeres en el context de la lluita amb Gènova. Aquests dos donatius corresponen no pas a l'expedició pròpiament dita, sinó als anys previs, on el principal enemic de la Corona d'Aragó és la República de Gènova. Els donatius següents sí que són directament vinculats a l'expedició del Cerimoniós. El 1354 es pacten 1.097.647 sous per finançar l'exèrcit i a més les terres de Mallorca es comprometen a aportar 400 ballesters pel contingent. Finalment, el 1355, es concedeix l'últim dels donatius, que consistia en 400.000 s.b. sous més uns 200.000 s.b. addicionals⁸¹. Aquests últims seran rebaixats a 100.000 pel Consell General.

S'ha estudiat també com s'amortitza el deute públic del regne. El debat dins del Consell General arriba a les següents consideracions. Es nomenen quatre clavaris per gestionar els impostos vigents i els tipus d'interessos financers (préstecs, violaris i censos de finques), les despeses seran pagades amb els impostos vigents. S'estipula un termini de dos anys per distribuir les ajudes temporalment entre les viles per tal de pagar els censos i amortitzar els préstecs. La venda de deute públic no només va ser comprat per persones de Catalunya, sinó també de Mallorca.

⁸⁰ Cateura Benàsser, P. (2004). *La guerra de Cerdeña y las finanzas municipales: la deuda pública de Mallorca*. XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó. La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. pàg. 209.

⁸¹ *Ibidem*, pàg. 215.

3.6 Finançament eclesiàstic

Un altre aspecte estudiat és l'ajuda sol·licitada a l'església i als ordes militars. El novembre del 1353, el rei ja havia enviat una sol·licitud d'ajuda de 100.000 s.j. al mestre de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem i castellà d'Amposta; Juan Fernández d'Heredia, i també a els ordes de Montesa i Santiago, que van aportar 50.000 s.b. i 15.000 s.j. respectivament⁸². Durant el parlament d'Alcanyís l'església aragonesa es va comprometre a aportar un primer donatiu de 131.405 s.j.⁸³.

Coneixem els repartiments durant l'any 1354 dels donatius entre els bisbats catalans, però no de tots perquè no s'ha trobat constància del repartiment als bisbats de Barcelona i Tortosa. Els bisbats que van aportar donatius van ser el de Girona, el de l'Urgell, el de Poblet, el d'Elna, el de Vic, el de Lleida, el de Tarragona i en especial l'abadia de Poblet. Cal mencionar que en els dits repartiments no hi figuraven tots els prelats, fos per exempcions o per manca de diners. L'estudi dels donatius eclesiàstics del període del 1354 comporta diferents buits d'informació que en dificulten l'anàlisi correcta. Exemple d'això són les concentracions de les taxes d'algunes institucions eclesiàstiques, pel fet que eren vassalls del mateix senyor jurisdiccional que fa impossible determinar quina part del donatiu era destinada a cadascun d'ells. Els comptes de Tresoreria o el registres d'Albarans no especifiquen amb detalls els ingressos, el que fa que sovint els historiadors s'han de guiar pels llistats teòrics de repartició dels donatius.

Igualment tenim constància de la contribució del bisbat de Tortosa, per les possessions que tenia dins del regne de València, amb 12.000 s.b., i també de l'abat de Valldigna amb 7.000 s.b. El Cerimoniós, el 1354, va fer sol·licituds de donatiu als monestirs de Sixena i Osca, per tal de poder pagar els cavalls necessaris per l'expedició⁸⁴.

Com a conclusió del capítol, la dècada del 1350 va suposar un gran esforç financer que també se li ha de sumar als diversos donatius fets anteriorment, destinats a la lluita pel

⁸² Bertràn i Roigé, Prim. (1999). *Notes sobre els subsidis de l'església catalana per la guerra de Sardenya (1354)*. Anuario de Estudios Medievales, 29(1). pàg. 135.

⁸³ Tello, Esther. (2017). "Pro defensione regni". *La contribución de la Iglesia i las demandas de Pedro IV de Aragón (1349-1387)*. Universitat de València. pàg. 443.

⁸⁴ *Ibidem*, pàg. 444.

control de Sardenya i la lluita pel control de la Mediterrània. No tenim però una suma total, atès que les divises usades són de diferent valor.

Fem una avaluació parcialment positiva pel que fa als regnes de la Corona d'Aragó, essent els més estudiats als darrers temps. La historiografia, sobretot peninsular, en els últims temps ha aprofundit molt en els donatius del braç reial i les diferents zones territorials que componien la Corona d'Aragó. El cicle fiscal que comprèn l'expedició de Sardenya és important perquè incorpora els censals morts, i les viles determinen, a partir d'un jurat, el valor de les imposicions del deute emès. Però no hi ha hagut cap avenç pel que fa a les vies de finançament que va poder usar el Cerimoniós. Referent al Jutjat d'Arborea no sabem les pagues aproximades que rebien els soldats de Marià IV, ni com es va finançar l'armada genovesa que va ajudar els d'Arborea i el Doria durant la batalla de l'Alguer. Tot això respon a una falta de material, sobretot pel cas sard, que no disposem, sigui perquè no es va registrar en el seu moment o bé perquè no ha perdurat en el temps. Els arxius de la Corona d'Aragó, en canvi, proporcionen molta informació dels donatius de cada regne, així com de les quantitats que van aportar cada zona, incloent-hi també l'església i les seves possessions en mans d'ordes religiosos i militars.

IV. Conseqüències de la intervenció a l'illa.

En aquest apartat es tractaran les conseqüències immediates després del final de les hostilitats entre els sards i els catalano-aragonesos. Com a punts rellevants s'han agafat el parlament del 1355 i el repartiment immediat de l'illa. El tractament del tema ha estat pràcticament tocat només per la historiografia sarda i italiana, per això la majoria dels treballs utilitzats són d'autors italians. El tema més estudiat ha estat el del parlament del 1355, del que hi ha una quantitat considerable de treballs, possiblement pel fet que és considerat el primer parlament del Regne de Sardenya. En canvi, pel que fa al repartiment de les terres i zones comptem amb molts menys estudis concrets.

4.1 El parlament del 1355.

La intervenció militar catalano-aragonesa va acabar el 1355, després del setge de l'Alguer amb la rendició de la ciutat. El conflicte armat finalitzava, de moment, amb un pacte de pau favorable als rebels. No es perseguiria a Marià IV d'Arborea i se li perdonava la rebel·lió, i als Dòria se'ls reconeixia els seus drets sobre feus de l'illa.

Per tal de restablir l'ordre i solidificar el seu poder a l'illa, i que no sorgís cap altra rebel·lió, el Cerimoniós va convocar un parlament a la ciutat de Càller el 15 de febrer del 1355. Amb això, el rei esperava aconseguir la noblesa sarda i oferir-los la possibilitat de participar en el panorama polític de l'illa. Però l'absència dels principals cabdills de la rebel·lió, com Matteo Dòria o el mateix Marià IV, van fer que aquest acte fos de poca eficàcia⁸⁵.

La historiografia en general ha confluït amb la idea que el parlament del 1355 es fa seguint com a model les corts aragoneses⁸⁶, però amb la diferència que en aquestes hi tenen molta importància, a part dels prelats (nobles d'origen catalans i aragonesos), els naturals de l'illa.

⁸⁵ Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *Mariano IV inizia la guerra d'Arborea. Prima tappa dello scontro (1353-1355)*. Dins del capítol *La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo*. Pàg. 556. Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del Iº Convegno Internazionale di Studi. pàg. 551.

⁸⁶ Murgia, G. (2009). *Il Parlamento di Pietro IV il Cerimonioso (1355): la Sardegna all'indomani della prima fase della conquista aragonesa*. *Aragón en la Edad Media*, XXI. pàg. 175.

El primer parlament sard té una particularitat en la composició dels braços. Aquesta anomalia seria amb la inclusió d'un quart braç, adjunt als altres tres braços clàssics; eclesiàstic, militar i reial. En aquest quart braç s'hi troben a tots aquells nobles i ciutadans lliures, que a *nomime proprio* representaven els interessos dels naturals de l'illa. S'ha especulat que van ser convidats com a premi per mantenir-se fidels a la Corona⁸⁷. Més endavant G. Murgia va aportar una altra explicació sobre els components d'aquest braç. Segona Murgia, la precària situació en què encara es trobava l'illa no va permetre d'inserir les personalitats locals en un dels tres braços, i per això van ser concentrats en un quart. Amb el temps, però, els seus membres van anar-se distribuint pels altres tres braços, fent desaparèixer el quart braç. Aquests membres seran molt actius durant en el parlament del 1355⁸⁸.

Els interessos del Cerimoniós en aquest grup, així com per la invitació feta a Marià IV d'Arborea, són moviments clars per a la historiografia⁸⁹. Aquesta manera d'actuar és pròpia de la consolidació del poder del casal de Barcelona en el seu procés d'expansió per la Mediterrània. L'objectiu consistia a intentar lligar el casal d'Arborea amb la Corona i així poder aprofitar el potencial econòmic i militar de la noblesa sarda dins de l'illa. Sobretot en el pla militar, tenir com a aliats els d'Arborea suposava comptar amb algú que coneixia el terreny i rutes d'avituallament així es podia mantenir un control més ferm de la població. Aquestes característiques resultaven importantíssimes per evitar altres revoltes i sobretot davant l'enemic que suposava la República de Gènova.

Generalment, aquest parlament de sard és vist com una derrota diplomàtica de Pere III. Els seus objectius que van ser pacificar l'illa i erigir-se com a sobirà, no van ser assolits. Això s'explica en un primer punt per la gran quantitat d'absències. Començant per la pròpia de Marià IV que té el seu origen en les formes amb què el rei s'adreçà a ell per demanar-li l'assistència, i la concepció de l'estatus que tenia de si mateix el Jutge⁹⁰. També s'han de sumar moltes faltes d'assistència registrades entre el braç militar, a causa del clima d'hostilitat que encara hi havia entre catalans i sards. Van ser nul·les les compareixences de membres de tercer estat (sobretot de les dites *maestranze*) pisans i

⁸⁷ Meloni, G. (1993). *Il Parlamento di Pietro IV D'Aragona (1355)*. Acta Curiarum Regni Sardiniae. Pàg.4

⁸⁸ *Ibidem*, pàg, 6.

⁸⁹ Murgia, G. (2009). *Il Parlamento di Pietro IV il Cerimonioso (1355): la Sardegna all'indomani della prima fase della conquista aragonese*. Aragón en la Edad Media, XXI. pàg. 176-177.

⁹⁰ *Ibidem*, pàg, 178.

genovesos, que havien vist la ocupació i la infeudació de les seves zones de comerç. No s'ha trobat cap explicació coherent pel que a fa a aquest fet⁹¹.

Però amb aquest seguit de situacions excepcionals podem parlar d'un parlament pròpiament dit? Els estudiosos de les institucions medieval el tracten no pas com un parlament com a tal, sinó com una assemblea amb trets parlamentaris composta per un mosaic heterogeni i desordenat de grups entre els quals hi sobresurt el sobirà⁹². Tanmateix, aquest, en acabar l'assemblea, i contràriament al que es feia als regnes de la Corona d'Aragó, actua de manera unilateral saltant-se el procediment del principi contractualista que regia la relació rei-regne a les zones peninsulars. Això mostra que no és assimilable a un parlament ibèric.

Poques investigacions s'han fet sobre el tractat de pau posterior, signat a Sanluri (1355), que havia de posar fi a les hostilitats entre la Corona d'Aragó i el Judicat d'Arborea. Els historiadors passen per alt aquest tema, essent difícil trobar-ne informació. Se sap només els efectes polítics immediats del tractat.

4.2 Situació a l'illa després de la intervenció militar

Al parlament del 1355, els sards de les ciutats i pobles de les zones de Càller i Campidano, la regió meridional de l'illa, zones cerealícoles molt marcades pel sistema *pisà-arborens*⁹³, van demostrar certa preocupació per l'estat econòmic de l'illa, i la producció de cereal. Com que no van ser sotmeses a la infeudació, eren zones de propi caràcter lliure i autònom que amb el domini pisà s'havia estimulat l'agricultura interior de l'illa, i en aquell moment veien amb por com la seva producció podria veure's truncada per la situació social i econòmica de l'illa després de la guerra. Els illencs van demanar que s'endarrerissin els registres fiscals, perquè a causa de la guerra havia minvat la producció. Els primers senyals d'una crisi més profunda es preveuen en aquest moment, en una societat on la guerra encara no ha finalitzat del tot. A banda, també s'hi ha d'afegir les conseqüències de les pestes del 1348. Davant d'aquest panorama, el rei proclama un nou

⁹¹ Murgia, G. (2009). *Il Parlamento di Pietro IV il Cerimonioso (1355): la Sardegna all'indomani della prima fase della conquista aragonese*. pàg. 176.

⁹² Murgia fa referència a A. Marongiu i el seu treball, "Les Corts catalanes e la conquista della Sardegna", in *Saggi di storia giuridica e politica sarda*, Padova, 1975. Murgia, G. (2009). *Il Parlamento di Pietro IV il Cerimonioso (1355): la Sardegna all'indomani della prima fase della conquista aragonese*. pàg. 179.

⁹³ Murgia fa referència a A. Marongiu i el seu treball, "Les Corts catalanes e la conquista della Sardegna", in *Saggi di storia giuridica e politica sarda*, Padova, 1975. Murgia, G. (2009). *Il Parlamento di Pietro IV il Cerimonioso (1355): la Sardegna all'indomani della prima fase della conquista aragonese*. pàg. 185

Componiment o *Compartiment*, un registre fiscal d'origen pisà similar als llibres de comptabilitat, que durarà cinc anys, assignat a Ramon de Vilanova. Aquest document ha estat estudiat i aporta dades importants com la distribució dels feus i viles a l'illa, així com quin noble ocupa un determinat feu i la renda que en rep, fent així un balanç de la riquesa de cada zona⁹⁴.

La situació social no era gaire més favorable. Ressalta la poca seguretat pública, amb bandes armades que controlaven les comunitats rurals més dèbils. Hi havia també crispació i rebuig cap als *heretats*, o sigui els procuradors de la noblesa catalana, pels excessos fiscals sobre el territori. Aquest clima feia créixer el descontentament de la població de les viles i els pobles, causant el risc d'altres revoltes. Per això la població sarda demanava al rei que els nobles que obtinguessin feus a la zona, s'hi quedessin a viure.

Les conseqüències, més enllà del tractament profund que ha rebut el parlament del 1355, tenen moltes manques de coneixements. La inexistència de cap treball o article relacionat amb la pau de Sanluri, el tractat que va posar fi a les hostilitats entre el Jutjat i la Corona d'Aragó, és una de les causes que aquest tema sigui tan poc tractat. Així i tot, les conseqüències de la intervenció han estat més investigades, havent-hi diferents treballs que avaluen la situació de l'illa un cop finalitzada la intervenció militar. La resposta del Jutge de no presentar-se a un fet tan destacat com un parlament ja era auspici de la poca eficàcia que havia tingut la intervenció en el camp polític de l'illa de Sardenya.

⁹⁴ Cioppi, A; Nocco, S. (2005). *Il Repartimento de Cerdeña. Alcune riflessioni su una fonte della Sardegna del XIV secolo*. Acta històrica et archaeologica mediaevalia. Núm 26. pàg. 637.

Conclusions

Al llarg del treball hem vist les diferents aproximacions que la historiografia ha fet sobre el tema de l'expedició a Sardenya, no només de la intervenció en si, sinó també de les causes i conseqüències. Amb tot el que s'ha estudiat podem treure'n diverses conclusions: La intervenció a Sardenya va començar a tenir interès pels historiadors sards i italians durant la dècada dels 1980, dins del marc de la història nacional de Sardenya, i va tenir una continuïtat, més modesta, durant els anys 1990. És a partir dels 2000 quan la historiografia ibèrica hi centra la seva atenció de manera més específica, sigui des de l'àmbit financer o també des del militar. Podem concloure que en l'actualitat tenim treballs importants que mostren l'interès per l'expedició del Cerimoniós a Sardenya.

Tot i l'interès dels darrers anys, hem d'admetre que hi falten encara buits per omplir. En el treball s'evidencia l'aprofundiment per part de la historiografia peninsular de la participació dels regnes a l'expedició. Prenent com a exemple el capítol de l'armada, veiem que s'ha estudiat amb profunditat, si bé encara hi ha mancances. S'ha estudiat la quantitat de vaixells o el nombre de soldats mobilitzats, però també la logística, les figures dels remers o metges, temàtica sovint ignorada. Tanmateix, falten estudis sobre l'estament nobiliari i les pèrdues navals i humanes.

Les darreres investigacions han estat possible gràcies a la gran quantitat de fonts de l'arxiu de la Corona d'Aragó. No passa el mateix amb l'estudi dels altres protagonistes del conflicte. Com ja s'ha assenyalat, de les forces judicials no hi ha gaire fonts disponibles, però les perspectives del futur semblen ser optimistes i en els últims temps s'han fet grans avenços. L'argument que menys s'ha tractat són les conseqüències a l'illa després del xoc armat. Falten estudis sobre els diferents parlaments que ens esclaririen els motius que van fer tornar a revoltar-se a Marià IV el 1356 i més tard el 1364, per manca de documentació.

El treball deixa veure com l'estudi d'alguns temes ha estat tractat només des d'una banda. En el cas de les causes i les conseqüències, la historiografia italiana ha estat la que més hi ha treballat. Per contra, el finançament o la part de l'armada ha gaudit d'un ampli estudi a les zones hispanes. La valoració final del tractament historiogràfic és positiu i sembla que amb el temps s'expandirà, amb la quantitat d'articles, treballs de doctorat i estudis que, parcialment o totalment, aporten noves visions de l'expedició del Cerimoniós a Sardenya.

Bibliografia

Baydal Sala, V. (2011). *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 - c. 1365)*. Tesis Doctoral, Barcelona: Universitat de Pompeu Fabre.

Bertran Roige, Prim.(1998). *La noblesa catalana y la guerra de Cerdeña. La expedición de 1354*. Hidalguía; la revista de genealogia, noblesa y armes, nùm, 271. pàg. 737-754.

Capmany i Monpalau, Antoni. (1787). *Ordenanzas de las armades navales, formadas por el Capitàn General de la mar Bernardo de Cabrera en MCCCLIV, aprobadas y confirmadas por el Rey D. Pedro IV para el servicio y disciplina de sus armas*. Ordenanzas de las armadas navales en la Corona de Aragón, aprobadas por el Rey D. Pedro IV, Madrid: En la Imprenta Real.

Castellaccio, Angelo Aldo. (1985). *Le Fortificazioni e le strutture difensive d'Alghero (XIV-XV secolo)*. Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia d'una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo). pàg. 125-148.

Casula, Farnesco C. (1985). *La Sardenya catalano-aragonesa: Perfil històric*. Colecció Episodis d'Història. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

Casula, Francesco C. (1990). *La Sardegna aragonesa*. Volum 1. La Corona d'Aragona Sassari. Volume 6 della Storia della Sardegna antica e moderna. Cagliari: Chiarella Editore,.

Casula, Francesco C. (1993). *I trattati diplomatici sardo-aragonesi del 1323-26*. Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo e Età moderna. Studi Alberto Boscolo. Pt. 1. pàg. 207.220.

Casula, Francesco C. (1994). *Alghero Arborense*. Dins de *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX)*. Editore Giovanni Gallizzi. Sassari. Acte 30. pàg. 115-123.

Cateura Benàsser, Pau. (2004). *La guerra de Cerdeña y las finanzas municipales: la deuda pública de Mallorca (1355)*. XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó. La Mediterrània de la Corona d'Aragó. Segles XIII-XVI. pàg. 209-224.

Cifuentes, Lluís ; García Ballester, Lluís. (1990). *Els professionals sanitaris de la Corona d'Aragó en l'expedició militar a Sardenya de 1354-1355*. Arxiu de Textos catalans antics, Núm. 9. pàg: 183-214.

Cioppi, A; Nocco, S. (2005). *Il Repartimento de Cerdeña. Alcune riflessioni su una fonte della Sardegna del XIV secolo*. Acta històrica et archaeologica mediaevalia, Núm. 26. pàg. 621-638.

Ensenyat Pujol, Gabriel (1987). *Dues transferències de censos del Reial Patrimoni mallorquí per finançar la guerra amb Gènova*. Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Palma de Mallorca: Revista d'Estudis Històrics, Núm. 43. pàg 59-70.

Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *La guerra d'Arborea. Natura e cause del conflitto*. Dins del capítol *La guerra d'Arborea allà fine del XIV secolo*. A cura di Giampaolo Mele , Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I° Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997), Oristano, pàg. 563-620.

Ferrer i Mallol, M. T. (2000). *Mariano IV inizia la guerra d'Arborea. Prima tappa dello scontro (1353-1355)*. Dins del capítol *La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo*. a cura di Giampaolo Mele, Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I° Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997), Oristano. pàg. 541-548.

Foerster Laures, Federico. (1987). *La tactica de combate de las flotes catalano-aragonesas del siglo XIII, segon las describe Ramón Muntaner (1265-1315)*. Revista de Historia Naval. Instituto de Historia i Cultura Naval Armada Española. Núm. 16. pàg. 23-35.

Fondevila Silva, P, L. (2018). *Tercera etapa. Ampliación de la popa y de los aparejos (s. XIV-primerá mitad s. XVI)*. Dins de *Evolución y análisis de las galeras de los reinos peninsulares (Siglos XII-XVIII)*. Construcción, dotación, armamento, aparejos y táctica. Tesis Doctroal. Múrcia: Universidad de Murcia.

Forci, Antonio. (2014). *L'episcopato di Saladino Doliensis nella Sardegna regnicola del secolo XIV (1335-1355)*. Rivista dell' Instituto di Storia dell'Europa Mediterranea. Núm. 12. Juny. pàg. 67-106.

- Gallianri, Luciano. (2003). *Una società senza cavalleria? Il Giudicato d'Arborea e la Corona d'Aragona tra XIV e XV secolo*. Anuario de Estudios Medievales. Núm. 33/2. pàg. 849-879.
- Gallinari, Luciano. (2004). *Un tentativo di lettura foucaultiana della storia giudicale*. Dins XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó. La Mediterrània de la Corona d'Aragó. Segles XIII-XVI. pàg. 356-387.
- Gallinari, Luciano. (2021). *La batalla de Sanluri: un pretexto para un anueva interpretación nacionalista e identitaria de la historia medeival sarda*. Aragón en la Edad Media. Núm. 32. pàg. 147-185.
- Garau, Andrea. (2017). *Studi sulla struttura delle forze armate del Giudicato d'Arborea negli anni del Giudice Mariano IV de Bas Serra*. Diputazione di la Storia Patria per la Sardegna. DOI. <https://www.deputazionestoriapatriasardegna.it/public/files/622/default/garau-andrea-studi-struttura-forze-armate-giudicato-arborea-anni-giudice-mariano-iv.pdf>
- Giménez Soler, Andrés. (1910). *El viaje de Pedro IV a Cerdeña en 1354*. Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Vol. 5, Núm. 34. pàg. 88-93.
- Hillgarth, J.N. (1993). *La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica*. Llengua & Literatura. Núm. 5. pàg. 7-101.
- Lafuente Gómez, Mario. (2011). *Guerra en ultramar. La intervenció aragonesa en el domini de Cerdeña (1354-1355)*. Institución Fernando el Católico. Saragossa: Diputación de Zaragoza.
- Loddo Canepa, F. (1962). *Alcuni nuovi documenti del secolo XIV sulla Sardegna aragonesa*. Atti del VI Congresso Internazionali di Studi Sardi. Part 1. pàg. 257-292.
- Maninchedda, P. (2018). «*Caldi caldi mandali alla forca*». *Guerra e contatto linguistico in alcune lettere di Mariano IV d'Arborea*. Bollettino Di Studi Sardi, Nùm.11. pàg. 5-33.
- Marcos Herrero, E. (2007). *Els catalans i l'imperi bizantí*. Dins de: Ferrer i Mallol, M. T. *Els catalans a la mediterrània oriental a l'edat mitjana*. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica. pàg. 23- 78.
- Meloni, Giuseppe. (1988). *La Sardegna nel quadro della politica mediterranea di Pisa, Genova, Aragona*. Storia dei Sardi e della Sardegna, II, Il Medioevo dai agli Aragonesi. pàg. 49-96.

Meloni, Giuseppe. (1993). *Il Parlamento di Pietro IV D'Aragona (1355)*. Acta Curiarum Regni Sardiniae. Vol 2. Cagliari: Consiglio Regionale della Sardegna. pàg. 1-7.

Meloni, Giuseppe. (1994). *Alghero tra Genova, Arborea, Milano, Catalogna: nuovi documenti*. Alghero, la Castalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e una minoranze catalana in Italia (XIV – XX secolo). Acte 30. pàg. 59-74.

Morro Veny, G. (2014). *La construcció naval a la Drassana Reial de Barcelona en vespres de la campanya de 1354*. Barcelona: Quaderns d'Història, núm 21. pàg. 113-123

Murgia, Giovanni. (2009). *Il parlamento di Pietro IV il Cerimonioso (1355): La Sardegna all'indomani della prima fase della conquista aragonesa*. Aragón en la Edad Media XXI. pàg. 169-196.

Musarra, A. (2017). *La marina da guerra genovese nel tardo medioevo. In cerca d'un modello*. Revista Universitaria de Historia Militar, Vol. 6, Núm. 11. pàg. 79-108.

Orsi Lázaro, Mario. (2008). *Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del juez de Arborea y la "Armada e Viatge" de Pedro El Cerimonioso a Cerdeña (1353-1354)*. Anuario de Estudios Medievales (AEM). Número 38/2. pàg. 921-968.

Orsi Lázaro, Mario. (2009). *"Vaguerosos e Malendrins" y "Ballesters Bons e Bé Atreçats"*. Notas sobre la infantería de Pedro el Cerimonioso en una armada real a Cerdeña (1354). IV Simposio Internacional de Jóvenes Medievalistas. Murcia. pàg. 187-202.

Orsi Lázaro, Mario. (2009). *Dispositiu naval en una armada del rei d'Aragó. L'exemple de l'estol enviat a Sardenya el 1354*. Singladures. Núm. 29. pàg. 17-23.

Orsi Lázaro, Mario. (2015). *Palabras de paz, planes de guerra. La diplomàcia del juez de Arborea y la revuelta contra Pedro el Cerimonioso (1353)*. eHumnaista/IVITRA 7. pàg. 93-115.

Orsi Lázaro, Mario. (2007). *Les dotacions dels vaixells de l'armada de 1354 Motivacions, context social i costos humans*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona. pàg. 54-73.

Ortí Gost, Pere. (2006). *La Distribución de la carga fiscal entre las ciudades y villas de realengo en la Cataluña del siglo XIV*. Coord. Manuel Sánchez i Denis Menjot,

Fiscalsidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales. Madrid: Casa Velázquez. pàg. 275-316.

Sáiz Serrano, Jorge. (2003). *Guerra y nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (siglos XIV-XV)*. Tesis Doctoral. València: Universitat de València .

Sánchez Martínez, Manuel, Ortí Gost, Pere. (1997). *La Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Cataluña (1300-1360)*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs. pàg. 233-278.

Sánchez Martínez, Manuel. (2005). *El realengo catalan en la financiación de la campaña de Cerdeña de 1356*. Acta històrica et archeologica mediaevalia. nùm. 26. pàg. 493-514.

Sánchez Martínez, Manuel. (2006). *El reino de Aragón y los conflictos mediterrànes a mediados del siglo XIV (1353-1356)*. Aragón en la Edad Media, nùm. 19. pàg. 485-500.

Sánchez Martínez, Manuel; Ortí Gost, Pere. (1997). *Corts, Parlaments i Fiscalitat a Catalunya: Els capítols de donatiu (1288-1384)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Soldevila, Ferran. (2014). *Les quatre grans Cròniques, IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós*; revisió filològica de Jordi Buguera, revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Tangheroni, M. (1973). *Il feudalesimo in Sardegna in età aragonese*. Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Serie III, vol 3, Núm. 3. pàg. 861-892.

Tello Hernández, Esther. (2017). *“Pro defensione regni”: la contribución de la Iglesia a las demandas de Pedro IV de Aragón (1349-1387)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza. Història Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islàmicos.

Turull Rubinat, Max. (1998). *Respostes de nobles i cavallers de la vegueria de Cervera per la campanya de Sardenya del 1354-1355*. Miscel·lània Cerverina, Núm. 12. pàg. 131-134.